

JOLANTA M. MICHALAK-ŚCIBIOR

NOWE ŹRÓDŁA DO ZNAJOMOŚCI KLASYCZNEJ FAZY KULTURY MALICKIEJ Z WYŻYNY SANDOMIERSKIEJ (STANOWISKO 2 W ĆMIELOWIE)

1. LOKALIZACJA STANOWISKA I PRZEBIEG BADAŃ

Stanowisko nr 2 w Ćmielowie położone jest na piaszczystym cyplu nad doliną cieką o nazwie Przepaść (prawy dopływ Kamiennej), poza obszarem wysoczyzny lessowej, ok. 1 km na E od osady KPL na wzgórzu Gawroniec (ryc. 1). Obecnie jest to teren osiedla domków jednorodzinnych „Wióry”. Rozrzut nielicznego materiału zabytkowego na powierzchni wskazuje, że prawdopodobnie osada zajmuje obszar ok. 1 ha. Dokładne określenie granic osady uniemożliwia zwarta zabudowa małych działek i uprawy ogrodowe. Z tych powodów przebadano tylko jeden obiekt, odkryty przypadkowo wiosną 1985 r.

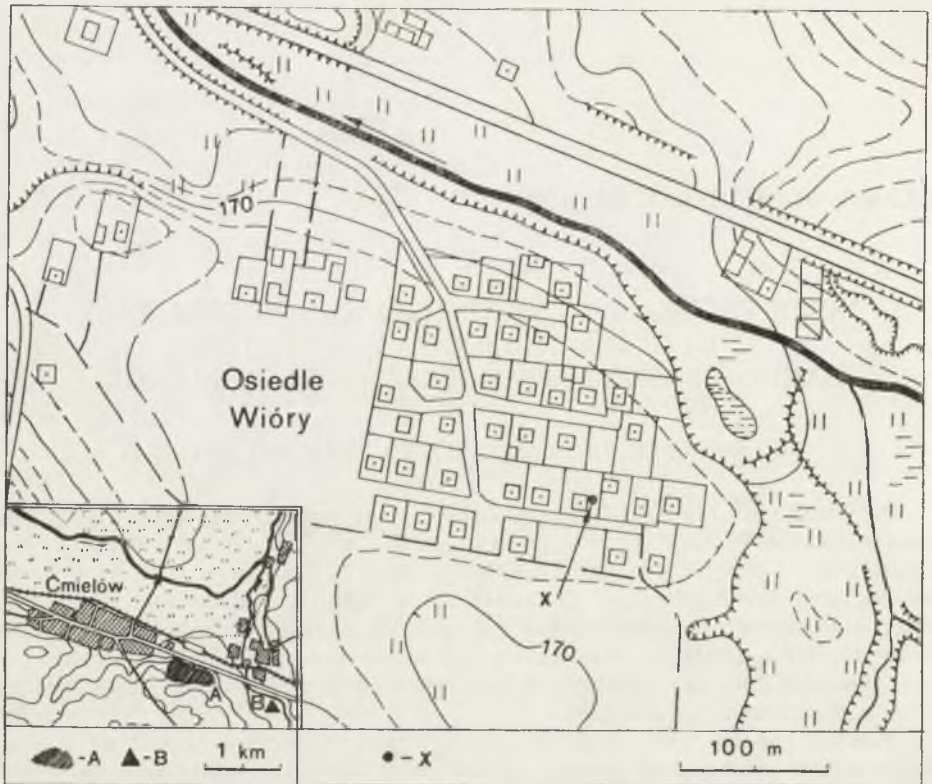
Podczas kopania rowu pod rurę wodociągową właściciel posesji nr 9 przy ul. Słonecznej dostrzegł w wybranej przez siebie ziemi fragmenty ceramiki, kości zwierzęce i zabytki krzemienne. Barwa i konsystencja wydobytej ziemi różniły się od otaczającej ją gleby uprawnej i leżącego poniżej piaszczystego calca. Za pośrednictwem córki, wówczas uczennicy LO w Ćmielowie, powiadomił o odkryciu pracowników Muzeum Okręgowego w Sandomierzu.

Badania prowadzili autorka opracowania i mgr Józef Ścibior w dniach 8—29 października 1985 r. Po zdjęciu warstwy ornej¹ grubości ok. 0,35—0,4 m ukazał się zarys obiektu, w części N przeciętego wkopem pod rurę. Obiekt, w przybliżeniu prostokątny o zaokrąglonych narożnikach, miał na tej głębokości wymiary 3,6×2,8 m; jego dłuższa oś przebiegała w kierunku NE—SW. W celu ułatwienia eksploracji jama podzielona została na 6 części (cięcia poprowadzono wzdłuż osi — NE—SW i SE—NW, dodatkową „linią cięcia” był przebieg wykopu wodociągowego). W ten sposób uzyskano 4 części „południowe” — działki S1, S2, S3, S4 i 2 „północne” — N1 i N2. Eksplorację prowadzono warstwami mechanicznymi grubości 10 cm, zachowując profile cięć osiowych i uzyskując dodatkowo dwa profile w wykopie wodociągowym (ryc. 2, 3).

2. ANALIZA STRATYGRAFICZNA

Zasadniczym składnikiem wypełniska był silnie zgliniony piasek, przesycony bardzo dużą ilością szczątków organicznych, o intensywnym czarnym — czarno-

¹ Uproszczonym terminem „warstwa orna”, używanym w tekście, określono jednostkę złożoną z obecnego humusu, położonej pod nim cienkiej warstwy podglebia, warstwy piasku wyrzuconego z wykopów fundamentowych podczas wzniesienia budynku mieszkalnego oraz leżących poniżej pozostałości dawnej, właściwej warstwy ornej, pochodzącej sprzed czasów budowy.

Ryc. 1. Ćmielów, osiedle „Wióry”. Lokalizacja stanowiska:

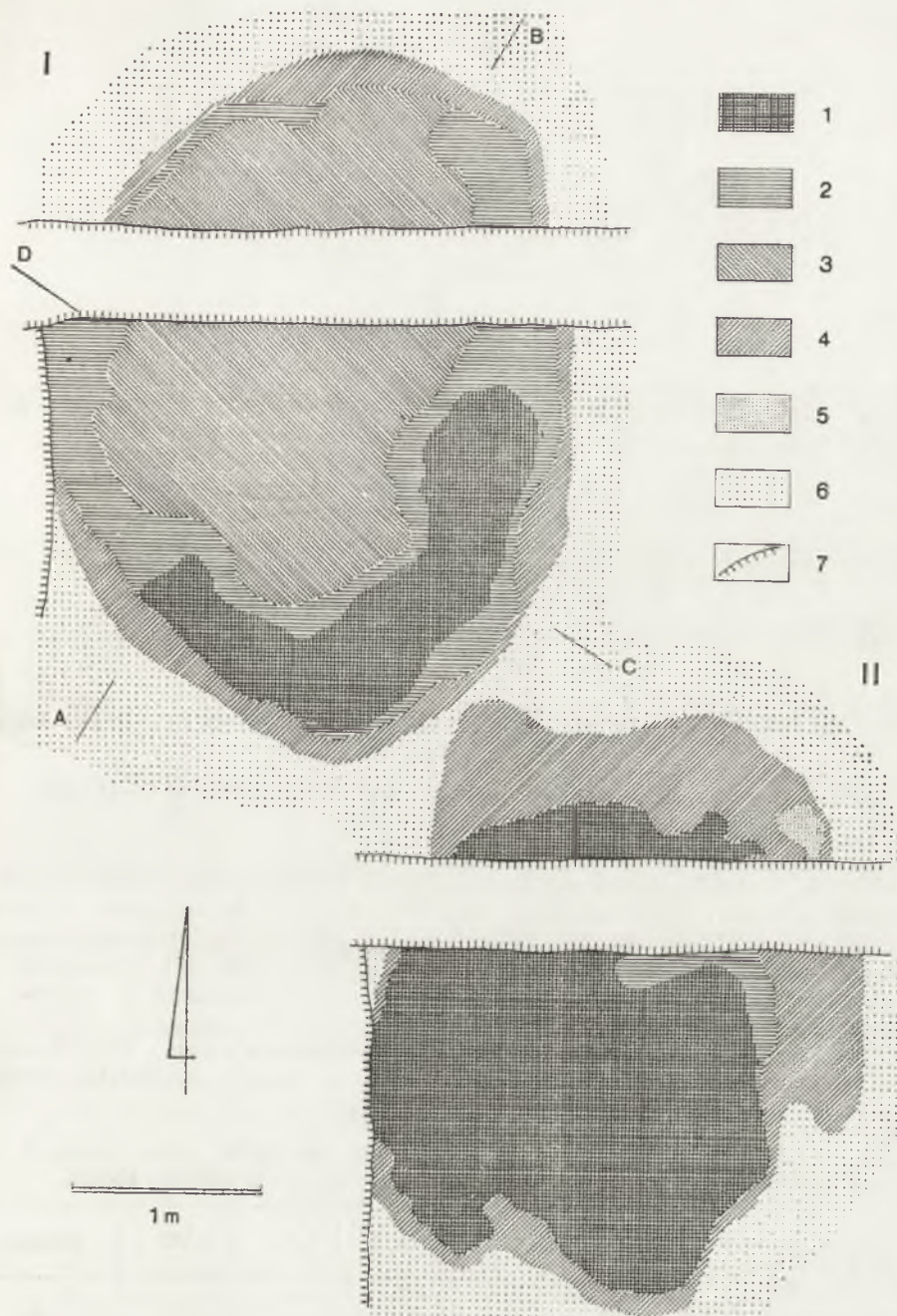
A — wzgórze Gawroniec; B — stanowisko 2; x — położenie badanego obiektu

Fig. 1. Ćmielów, residential quarter „Wióry”. Location of the site:

A — „Gawroniec” Hill; B — Site 2; x — location of excavated feature

szarym zabarwieniu i spójnej konsystencji (1)². W środkowej części obiektu stanowił warstwę o miąższości ok. 40 cm (od głębokości 0,7–0,8 m od obecnej powierzchni do dna na głębokości 1,1–1,2 m), natomiast w pobliżu obrzeży wystąpił już od gł. 0,5 m, zgodnie z nieckowatym kształtem jamy. Powyżej warstwy 1 oraz w przyściennych partiach jamy zalegała warstwa brunatnego piasku o luźniejszej konsystencji, zawierającego także mniej pozostałości organicznych (2). Obrzeża obiektu stanowiła jasnoszarobrunatna warstewka piasku, powstała wskutek domieszania czystego piasku calcowego do warstwy 2 w wyniku przemywania wypełniska wodą (4). Wewnątrz wypełniska znajdowały się drobne plamy przemytego szarobrunatnego piasku z niewielką zawartością popiołu, drobnych grudek polepy i silnie rozdrobnionych okruchów węgla drzewnego (5). Ostatnią, najwyższą warstwą, przykrytą bezpośrednio przez warstwę „orną”, było „zasympisko”. Stanowił je szary, twardy, zgliniony piasek (3), zawierający oprócz zabytków kultury malickiej (KML) także pozostałości materialne wcześniejszego i późniejszego osadnictwa — kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), trzcienieckiej (KT), lużyckiej (KŁ) i z okresu wczesnego średniowiecza (WS) — w odróżnieniu od poprzednio opisanych warstw

² Numery odnoszące się do opisu warstw odpowiadają oznaczeniom na rysunkach planów i profili obiektu.

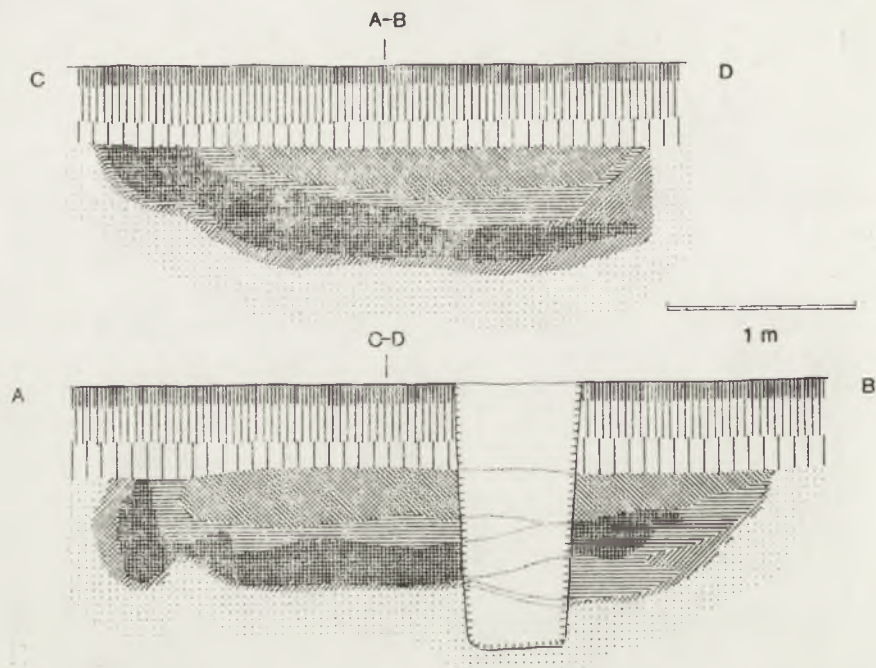

Ryc. 2. Ćmielów, stan. 2. Plany obiektu:

I — na głębokości 0,6 m; II — na głębokości 0,9 m. A—B, C—D — linie cięć profilowych. 1—5 — zob. opis warstw w tekście (p. 2 — Analiza stratygraficzna); 6 — piasek calcowy; 7 — granice współczesnych wkopów

Fig. 2. Ćmielów, site 2. Layout of the feature:

I — depth 0.6 m; II — depth 0.9 m. A—B, C—D — cross-section lines. 1—5 — refer to text for layers' description (p. 2 — analysis of stratigraphy); 6 — intact sand; 7 — outlines of modern pits

Ryc. 3. Ćmielów, stan. 2. Profile obiektu wzdłuż linii cięć A—B i C—D. Oznaczenia warstw jak na ryc. 2

Fig. 3. Ćmielów, site 2. Cross-sections of the pit along A—B and C—D lines (legend of layers as in Fig. 2)

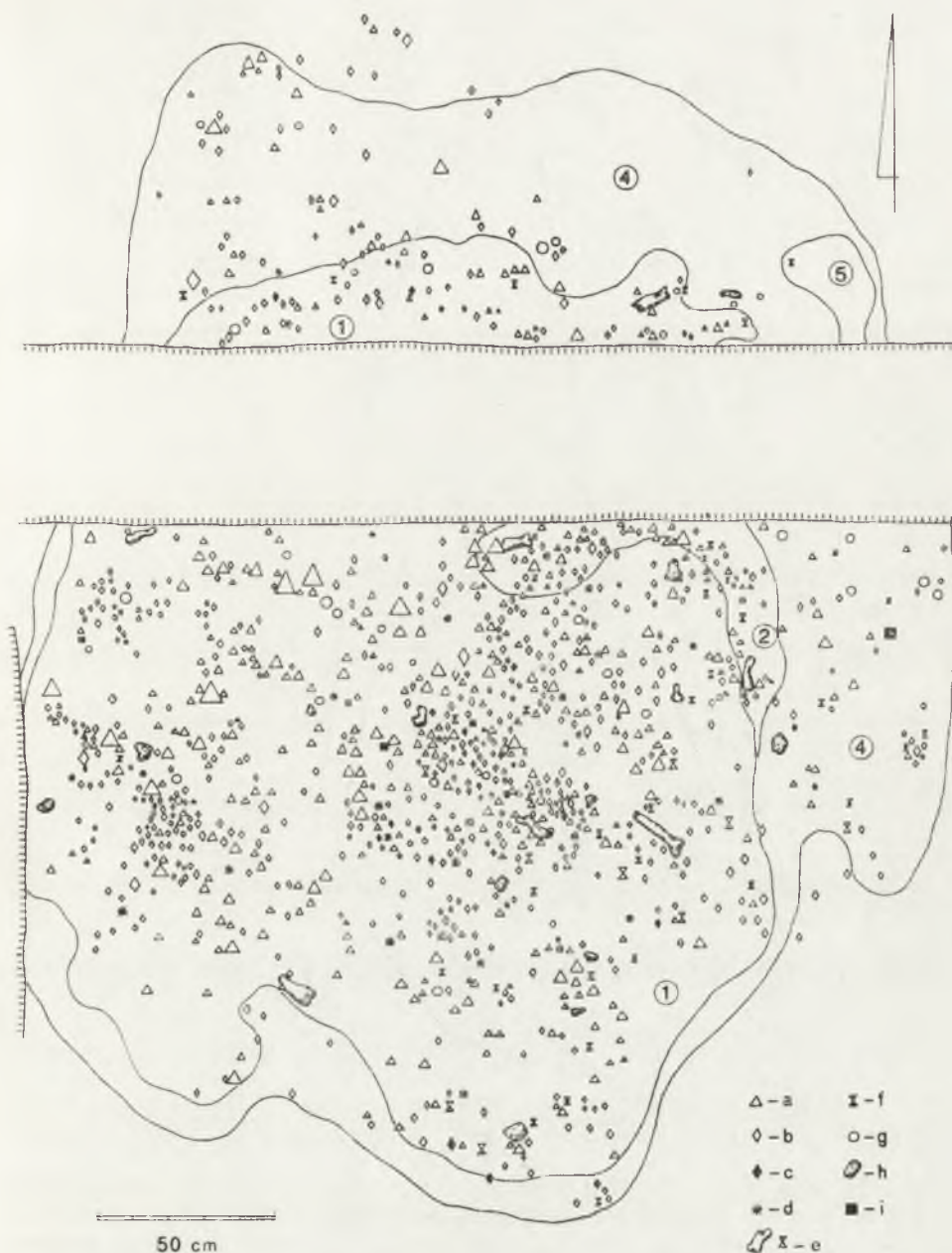
1 i 2, gdzie wystąpiła jedynie minimalna przymieszka fragmentów ceramiki KCWR (tabela 1). Obiekt przykrywała dość gruba (0,35—0,4 m) warstwa „orna”, w której również znajdowały się materiały neolityczne, z epoki brązu, wczesnośredniowieczne i współczesne. Większość materiału zabytkowego znajdowała się w warstwie 1, nieco mniej w warstwie 2, stosunkowo uboga w inwentarz okazała się warstwa 3, zasypiskowa (ryc. 4).

Wykres rozkładu materiału zabytkowego w warstwach obiektu (ryc. 5) obrazuje kolejne etapy wypełniania się jamy. Pierwotny poziom użytkowania obiektu

Tabela 1. Ilość fragmentów ceramiki naczyniowej wszystkich kultur obecnych na stanowisku z powierzchni i poszczególnych warstw w obrębie obiektu

	KCWR	KML	KT	KŁ	WS	Razem
powierzchnia	6	29	4	—	5	44
w-wa orna	19	78	21	3	15	136
zasypisko	28	202	36	6	10	282
wypełnisko	47	2202	1 ^a	2 ^a	2 ^a	2254
Razem	100	2511	62	11	32	2716

a — przemieszczone mechanicznie

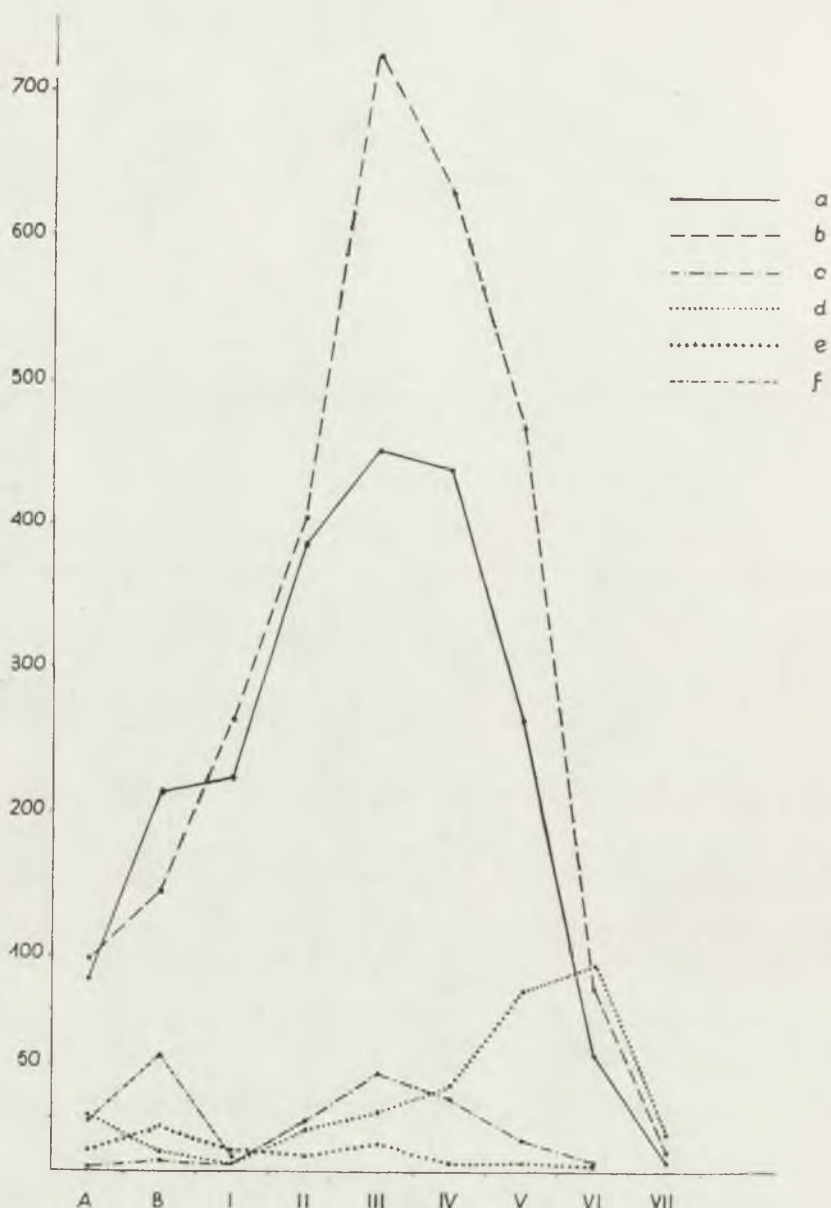

Ryc. 4. Čmielów, stan. 2. Planigrafia znalezisk w w-wie IV (0,8—0,9 m):

a — ceramika; b — krzemień; c — przepalony krzemień; d — obsydian; e — kości; f — przepalane kości; g — grudki polepy; h — kamienie; i — okruchy węgla drzewnego

Fig. 4. Čmielów, site 2. Plan graph of finds in layer IV (0.8—0.9 m):

a — pottery; b — flint; c — burnt flint; d — obsidian; e — bones; f — brunt bones; g — pieces of dubbed clay; h — stones; i — charcoal

Ryc. 5. Ćmielów, stan. 2. Rozkład materiału w warstwach obiektu (nie uwzględniono zabytków z części zniszczonej przez wkop):

A — warstwa „orna” 0—0,35 m; B — zasypisko 0,35—0,5 m; I—VII — warstwy mechaniczne o miąższości 10 cm (0,5—1,2 m). a — ceramika KML; b — krzemień; c — obsydian; d — kości zwierzęce; e — ceramika KCWR; f — ceramika młodszych kultur (KT, KŁ, WS)

Fig. 5. Ćmielów, site 2. Distribution of material in feature layers (excluding the destroyed part):

A — „plowing” layer 0—0.35 m; B — dump soil 0.35—0.5 m; I—VII — exploration layers of 10 cm (0.5—1.2 m). a — pottery of the Malice culture; b — flint; c — obsidian; d — animal bones; e — pottery of the Linear Band Pottery culture; f — pottery of cultures of younger age (Trzciniec, Lusitan, Early Medieval)

znajduje się na głębokości ok. 1,0—1,1 m, na co wskazuje znaczna liczba fragmentów i okruców kości zwierzęcych, noszących zdecydowanie odpadkowy charakter. Ilość materiału ceramicznego i krzemienno-żelaznego jest raczej umiarkowana; wśród fragmentów ceramiki przeważają duże ułamki, często sklejające się ze sobą, pochodzące ze stosunkowo niewielkiej liczby naczyń. Maksimum pierwszej fazy powstawania wypełniska przypada na III—IV warstwę (0,7—0,9 m). Na tej głębokości większość wypełniska stanowi warstwa 1, zawierająca największą ilość materiału zabytkowego KML. Warstwa ta powstawała zapewne wkrótce po zakończeniu funkcjonowania obiektu. W warstwie 3, gromadzącej się najpewniej przez długi okres czasu w zagłębieniu pozostałym po jamie, znajdowały się również materiały młodszych kultur. Widoczna na wykresie domieszka ceramiki KCWR występuje w większej liczbie w zasypisku i górnych warstwach wypełniska. Na podstawie cech stylistycznych ceramiki osadnictwo KCWR na stanowisku 2 datowane jest na starszą i środkową fazę tej kultury (Ścibior, 1992; 1993).

3. MATERIAŁY

3.1. CERAMIKA NACZYNIOWA

Z powierzchni stanowiska wokół obiektu i z samego obiektu pochodzi łącznie 2716 fragmentów ceramiki, z tej liczby 2511 fragmentów należących do KML (tabela 1). Stanowi to 92,4% inwentarza ceramicznego jamy. Domieszka ceramiki innych kultur jest niewielka (KCWR — 3,7%, KT — 2,3%, KŁ — 0,4%, WS — 1,2%).

3.1.1. Technologia

Analizie technologicznej poddany został zbiór ceramiki KML pochodzącej z wypełniska obiektu (warstwy oznaczone jako 1, 2, 4, 5), z pominięciem warstwy 3, „ornej” i materiałów z powierzchni. Była to być może ostrożność nieco „na wyrost”, ponieważ także zabytki pominięte wykazywały zbieżność cech technologicznych i stylistycznych z czystym bez wątplenia zbiorem z warstw głębszych. Ogółem przeanalizowano 2202 większe i mniejsze fragmenty, jak również zachowane całe lub prawie całe naczynia. Na tej podstawie wyróżniono 3 grupy technologiczne (gt), z dwiema podgrupami (pgt) w obrębie gt 2, scharakteryzowane na ryc. 6.

Gt 1 wykazuje daleko posunięte związki z systemem technologicznym KCWR — dowodzi tego znaczna zbieżność cech dystynktywnych grup czynności techniczno-użytkowych, tj. przygotowania masy ceramicznej, formowania ścianek i wypału naczyń (Czerniak 1980: 17; Kadrow 1990a, tabela 2). Liczba fragmentów ceramiki należących do gt 1 w inwentarzu z Cmielowa wynosi nieco ponad 20% całości zbioru (ryc. 7). W późniejszych fazach KML gt 1 stopniowo zanika (Kadrow 1990a: 33). Pozostałe grupy, tj. 2 (pgt a i b) oraz 3 wykazują już znaczne odmienności i są charakterystyczne (z uwzględnieniem różnic terytorialnych i stopnia zaawansowania technologicznego) dla „postwstęgowego” etapu rozwoju kultur wczesneolitycznych.

3.1.2. Morfologia

Próbie sklasyfikowania ceramiki naczyniowej ze stanowiska 2 w Cmielowie przeprowadzono na podstawie opracowania L. Czerniaka (1980, ryc. 25—28). Z natury rzeczy nie może ona chwilowo posłużyć do rekonstrukcji systemu stylistycznego KML, gdyż dotyczy zbioru ceramiki z jednego tylko obiektu, użytkowanego na przestrzeni krótkiego odcinka jednej fazy chronologicznej. Znaczna zbieżność inwentarza z Cmielowa z inwentarzami ceramicznymi z Kujaw pozwoliła na zastosowanie typologii form ceramiki naczyniowej, opracowanej dla kultury „późnej

GRUPY CZYNNOSCI TECHNICZNO - UZYTKOWYCH	CECHY DYSTYNKTYWNE GRUP CZYNNOSCI TECHNICZNO-UZYTKOWYCH	GT 1	GT 2		GT 3
			a	b	
RODZAJ DOMIESZKI	PIASEK	■	■	■	■
	TLUCZEN CERAMICZNY	■	■	■	■
	TLUCZEN KAMIENNY				□
	ORGANICZNA				■
GRANULOMETRIA DOMIESZKI	DROBNOZIARNISTA - DO 0,5 MM - CECHA NIEINTENCJONALNA ?	■			
	DROBNOZIARNISTA > ŚREDNIOZIARNISTA 0,5 - 1 MM	■	■	■	
	ŚREDNIOZIARNISTA > GRUBOZIARNISTA 1 - 1,5 MM				■
	GRUBOZIARNISTA - POWYŻEJ 1,5 MM				■
ILOŚĆ DOMIESZKI	BARDO MAŁA, WRAZENIE DOM. NIEINTENCJONALNEJ	■			
	MAŁA	■	■	■	
	ŚREDNIA		■	■	■
	DUŻA				■
CHARAKTER UWARSTWIENIA PRZEBOMU	JEDNOLITY - ZWAŹTY	■			
	JEDNOLITY, Z TENDENCJĄ DO WARSTWOWANIA	■	■	■	
	WARSTWOWANY		■	■	■
	GRANULOWANY			□	■
GRUBOŚĆ ŚCIANEK NACZYŃ	CENKIE 2-4 MM	■			
	ŚREDNIE 4-6 MM		■	■	
	GRUBE 6-12 MM		□	■	■
	BARDO GRUBE > 12 MM				■
CHARAKTER POW. ZEWNETRZNEJ ŚCIANKI	GRADKIE, RÓWNE	■	□	■	
	GRADKIE, WYSWIECONE		■		
	GRADKIE, LEKKO POFALOWANE			■	■
	SZORSTKIE, POFALOWANE				■
BARWA PRZEJŁOMU	JEDNOBARWNY	■	■	■	
	WIELOBARWNY		■	■	■
BARWA POWIERZCHNI ZEWNETRZNEJ	SZAROBRUNATNA, SZAROPOMARAŃCZOWA	■			
	SZARA, SZAROCZARNA	■	■	■	□
	ZÓŁTA, POMARAŃCZOWA		■	■	■
	BRUNATNA, CZERWONOSZARA		■	■	■
BARWA POWIERZCHNI WENETRZNEJ	SZARA	■			
	CZARNOSZARA, SZAROBRUNATNA		■	■	■

■ A
■ B
□ C

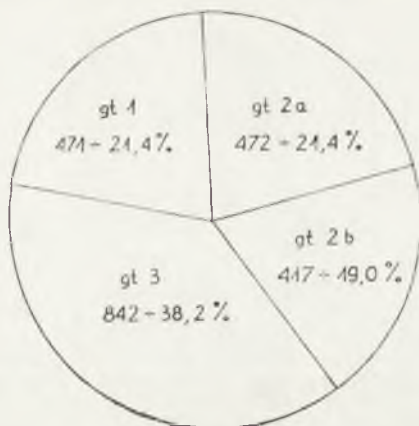
Ryc. 6. Cmielów, stan. 2. Opis jednostek systemu technologicznego (grup technologicznych ceramiki):

A — cecha dominująca; B — cecha wyraźna; C — cecha śladowa

Fig. 6. Cmielów, site 2. Description of technological system units (pottery technological groups):

A — prevailing attribute; B — clearly defined attribute; C — vestigial attribute

Ryc. 7. Ćmielów, stan. 2. Liczebność fragmentów ceramiki naczyniowej z poszczególnych grup technologicznych w inwentarzu z obiektu

Fig. 7. Ćmielów, site 2. Population of pot fragments within individual technological groups singled out in the feature's inventory

ceramiki wstęgowej” w tamtym regionie (typy bazowe — tb, typy i podtypy szczególne — ts, pts). Przeważająca część różnic dotyczy wyłącznie cech mikromorfologicznych.

3.1.2.1. Garnki (tb DIII i EIII)³

A. Naczynia dwustozkowe, odpowiadające pts DIII1a.

W inwentarzu z Ćmielowa dość liczne, stanowią ok. 25% wszystkich materiałów ceramicznych z obiektu. Występują w dwóch odmianach, różniących się miejscem umieszczenia załomu (ots DIII1a1: $2 > H2:H5 > 1$; ots DIII1a2: $H2:H5 > 2$).

Typ	D III		E III				C I			B I			D I	TSP I	TSP II	TSP III	TSP IV	TSP V	
	1a	1b	1a	1b	1c	4a/b1	2c	3a	3b	1a	1b	2a							
1	■														○				
2	■	□	■	□	□			■	■		□	□	□		○		○		
		■	■	■	■	○	■	■	■	■	■	■	■	■				○	○
3		■		■	■						■	■	■	■					

■ a   ■ b   □ c   ○ d

Ryc. 8. Ćmielów, stan. 2. Udział naczyń wydzielonych typów w obrębie grup technologicznych:

a — powyżej 45%; b — 15—45%; c — do 15%; d — mniej niż 3 okazy

Fig. 8. Ćmielów, site 2. Frequency of pots of specific types within technological groups:

a — more than 45 per cent; b — 15—45 per cent; c — no more than 15 per cent; d — less than 3 pieces

³ Symbole oznaczające typy bazowe i szczególne, odpowiadające formom naczyń z Ćmielowa, zaczerpnięto z pracy L. Czerniaka (1980).

Znacznie zróżnicowane pod względem mikromorfologii i zdobienia — z brzegiem prostym lub lekko odgiętym na zewnątrz, najczęściej ścienionym i zaokrąglonym, rzadko i tylko u dużych egzemplarzy ściętym. Załom przeważnie łagodnie zaokrąglony, rzadziej ostry. Dno z reguły małe, płaskie, słabo wyodrębnione. Zdobione pasmami nakłuc w rozmaitych układach wątków (ryc. 13) oraz elementami plastycznymi typu IVa1, IVa3 i nacięciami IIIb (ryc. 9). Wielkość naczyń jest zróżnicowana, spotykane są zarówno okazy bardzo duże, wysokości 18—19 cm, jak i bardzo małe, wysokości 7 cm. Odpowiednio zróżnicowane są też inne wymiary naczyń — średnica brzegu od 5 do 12 cm, średnica dna od 2 do 6 cm, największa średnica (załomu) od 7 do 18 cm. Najwięcej spotyka się okazów średniej wielkości — wysokości 10—12 cm, o średnicy brzegu 7—9 cm i dna ok. 4 cm (ryc. 15; 16; 17; 18; 19:1, 2, 5, 6; 20:1, 2; 21:1, 2; 22:1, 2).

B. Naczynia zbliżone do typu DIIIb — słabo profilowane, z niewyodrębnioną szyjką, o średnicy brzuśca (R3) nieznacznie przekraczającej średnicę brzegu (R1). Zdobione plastycznie, elementami typu IVa i IVb3 (ryc. 20:7; 25:7; 27:3, 4; 30:1).

C. Garnki typu EIIIb i EIIIc — o profilu esowatym, z wyodrębnioną, dość wysoką szyjką, wydętym, łagodnie zaokrąglonym brzuścem i płaskim dnem. W zdobnictwie tych naczyń przeważają elementy plastyczne; jeden okaz jest zdobiony na szyjce rzędem dołków typu IIa (ryc. 24:1, 2, 4, 5, 7, 8; 25:1—4, 6; 28:1, 2, 4, 7, 8; 29; 30:2, 5). Pewną odmianą typu EIIIc jest mały, ostro profilowany garnek, zdobiony „szachownią” nakłuc Ia (ryc. 19:3).

D. Garnki typu EIIIa — z niższą niż u poprzednich szyjką (tj. o wyższym wskaźniku R1:H2), zdobione są przeważnie plastycznie; jeden egzemplarz posiada — oprócz innych rodzajów zdobienia — rząd odciskanych dołków IIa na załomie (ryc. 24:3, 6; 25:5; 27:5, 6).

Istotną różnicą mikromorfologiczną między inwentarzem z Ćmielowa a inwentarzami z Kujaw jest obecność w tym pierwszym charakterystycznie ukształtowanej szyjki garnków — jest ona wygięta na zewnątrz („wydęta”) i współwystępuje z elementami zdobniczymi typu IIa, IIIb, IVa1, IVb1, IVb2 w strefie II i IIIa w strefie I (ryc. 9 i 11). Jest to najwyraźniej typowa cecha inwentarzy małopolskich, przy czym szczególnie jej nasilenie zaobserwować można na obszarze płata lessów sandomiersko-opatowskich i przy jego krawędzi (Podkowińska 1969:372). W zbiorze ceramiki naczyniowej z Ćmielowa formy z wydętą szyjką stanowią 33,8% wszystkich zidentyfikowanych egzemplarzy garnków, nie licząc naturalnie typu DIIIa, w którym ta cecha w ogóle się nie pojawia.

E. Fragment szyjki naczynia, należącego prawdopodobnie do typu EIII4a lub EIII4b (ryc. 26:9).

Wielkość garnków typu DIIIb i EIIIa—c jest silnie zróżnicowana. Największym okazem był najprawdopodobniej garnek, z którego zachował się fragment z załomem brzuśca o średnicy ok. 47 cm i dużym, masywnym guzem typu IVa3 (ryc. 29:2). Wysokość innego okazu, o średnicy brzegu 32 cm i największej średnicy brzuśca 40 cm, wynosiła ok. 37 cm (ryc. 29:1). Nie zachowało się dno tego naczynia. Najmniejszym garnkiem był ostro profilowany, zdobiony nakłuciami egzemplarz, będący odmianą typu EIIIc. Fragmenty form należących do pts DIIIb i EIIIa—c stanowiły ok. 40% całego zbioru ceramiki naczyniowej z Ćmielowa.

3.1.2.2. Misy (tb BI, CI, DI)

A. Misy stożkowate (tb CI) w inwentarzu z Ćmielowa występują w trzech odmianach. Formy zbliżone do typów CI3a i CI3b posiadają proste lub lekko łukowate ścianki, zaokrąglone, proste lub słabo odgięte na zewnątrz brzegi i płaskie dna. Zdobione są przeważnie guzkami typu IVa1 (ryc. 26:1, 2, 5, 6). Misy na wysokiej pustej nóżce (CI2c) reprezentowane są przez trzy okazy: małą miseczkę o łukowatych ściankach i zaokrąglonym brzegu czaszy, zdobionej guzkami IVa1, na stożkowatej nóżce o ściankach prostych i prosto ściętej krawędzi (ryc. 21:7); czaszę okazu

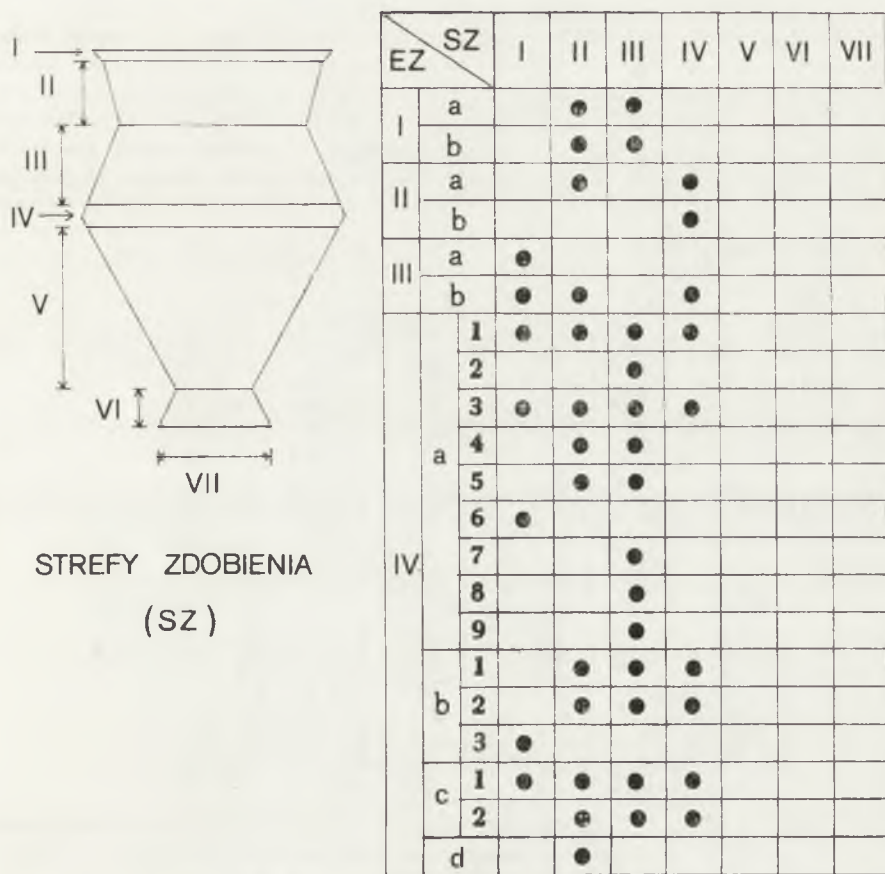
B. Kubek — czerpak (tsp II) — niewielkie, dwustożkowe naczynie o zaokrąglonym załamie, z wyodrębnioną, rozchyloną szyjką i płaskim dnem. Zdobiony poniżej nasady szyjki ukośnymi pasmami nakłuc typu Ia; załam nacinany (IIb). Naczynie posiada uchwyt w kształcie głowy owcy (ryc. 21:3).

C. Naczynie sitowate (tsp III) — małe naczynko o kształcie kloszowatym, bez dna (ryc. 23:5). Dolna krawędź ścięta prosto, górna ścieniona, zaokrąglona. Otworki małe, okrągłe, przekłute ukośnie.

D. Naczynie z rurkowatym wylewem (tsp IV) — zachował się jedynie wylew z niewielkim fragmentem ścianki (ryc. 27:1). Tego typu naczynia występują dość licznie w KCWR, zwłaszcza w jej starszych fazach, znane też jest podobne naczynie z Nowej Huty-Mogily 48 (Buratyński 1971:38, tabl. X:9).

E. Naczynie miniaturowe (tsp V) — fragment dna z częścią przydenną ścianko (ryc. 20:5).

Zauważalne są pewne zależności pomiędzy morfologią a technologią naczyń. Dotyczy to przede wszystkim garnków DIIIa, a także mis CI (zwłaszcza CI2c) oraz typów specjalnych. Misy BI występują we wszystkich grupach poza gt 1, podobnie niemal wszystkie pozostałe typy garnków (ryc. 8).

Ryc. 11. Ćmielów, stan. 2. Występowanie elementów zdobniczych w strefach zdobienia naczyń (sz)

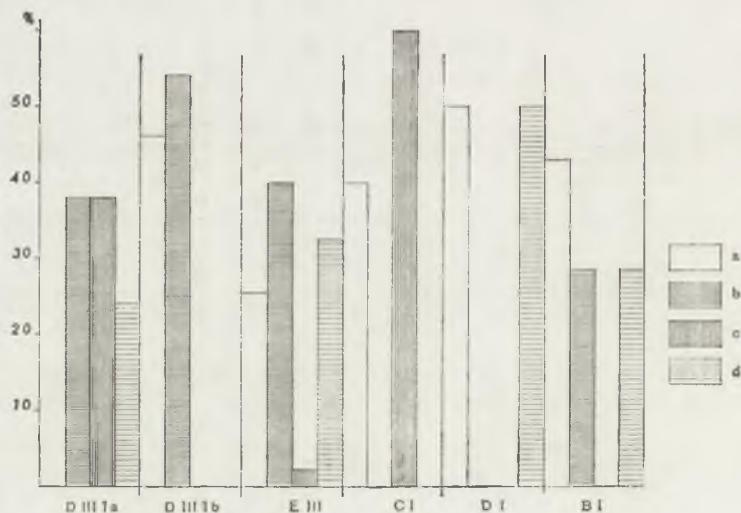
Fig. 11. Ćmielów, site 2. Decorative elements of decorative spheres of pots

W materiale ceramicznym zanotowano obecność co najmniej 160 egzemplarzy naczyń, w większości w niewielkich fragmentach. Spośród tej liczby wydzielono 47 okazów garnków typu DIII1a, 74 garnki pozostałych typów, 33 misy oraz 6 naczyń zaklasyfikowanych do typów specjalnych.

3.1.3. Zdobnictwo

W inwentarzu ceramicznym z Ćmielowa wystąpiło 21 elementów zdobniczych, zgrupowanych w kilku różnych typach (ryc. 9). Wyróżniono elementy kłute (typ I), odciskane (typ II), nacinane (typ III) i plastyczne (typ IV). Na ryc. 10 przedstawione jest współwystępowanie elementów zdobniczych, zaobserwowane na naczyniach i ich dużych fragmentach. Najczęściej spotykane są kombinacje różnych elementów plastycznych, ale zdarzają się również połączenia między głównymi typami, szczególnie na naczyniach DIII1a (typy ez Ia, IIIb, IVa1 i 3). Ornamentyka obejmuje tylko niektóre ze stref zdobniczych naczyń (ryc. 11) — w analizowanym materiale ceramicznym nie zaobserwowano zdobienia stref V, VI i VII. Daje się natomiast zauważyć zróżnicowanie częstotliwości występowania zdobienia w poszczególnych strefach w zależności od typu naczyń (ryc. 12). I tak np. nie ma zwyczajnie zdobienia strefy krawędziowej (I) naczyń typu DIII1a, natomiast na naczyniach typu DIII1b zdobieniem objęte są tylko strefy I i II.

Niektóre z elementów zdobniczych, przede wszystkim typu I, tworzą rozbudowane wątki (np. ez typu Ia układają się w pasma złożone z 2 do 6 linii nakłuc). Te z kolei tworzą układy należące do grup III, IV, V, VII, IX i X (Czerniak 1980, ryc. 9) i jeszcze dodatkowo różnicujące się w obrębie grup (ryc. 13). Dominują układy wątków grup IV i V (a w przypadku ez typu IV również układy grupy III); warto przy tym zauważyć, że typ układu raczej w niewielkim stopniu uzależniony jest od typu ukształtowania krawędzi (prostej lub odgiętej na zewnątrz) naczynia

Ryc. 12. Ćmielów, stan. 2. Diagram częstotliwości zdobienia w obrębie wyróżnionych stref dla poszczególnych typów naczyń:

a — sz I; b — sz II; c — sz III; d — sz IV

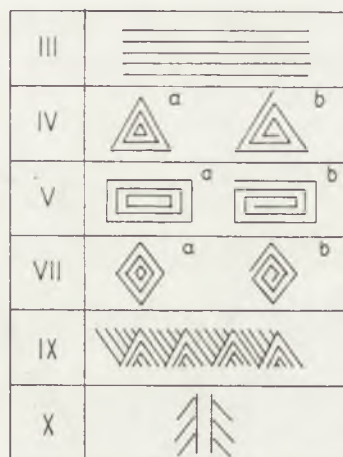
Fig. 12. Ćmielów, site 2. Frequency graph of ornamentation within decorative spheres of specific types of pots:

a — sz I; b — sz II; c — sz III; d — sz IV

DIII1a. Spostrzeżenie to ma dość istotne znaczenie dla dalszych rozważań na temat pozycji chronologiczno-kulturowej zespołu z Cmielowa (ryc. 14). Być może pewne znaczenie ma również fakt, że układy z grupy V zawsze współwystępują w analizowanym zbiorze ceramiki z elementami zdobniczymi typu IVa1.

3.2. CERAMIKA NIENACZYNIOWA

Fragment płaskiego, dość dużego krążka, wykonanego z ułamka naczynia gt 2b, z oszlifowaną krawędzią (ryc. 22:3). Funkcja tego przedmiotu nie jest znana; możliwe, że jest to fragment przęślika.

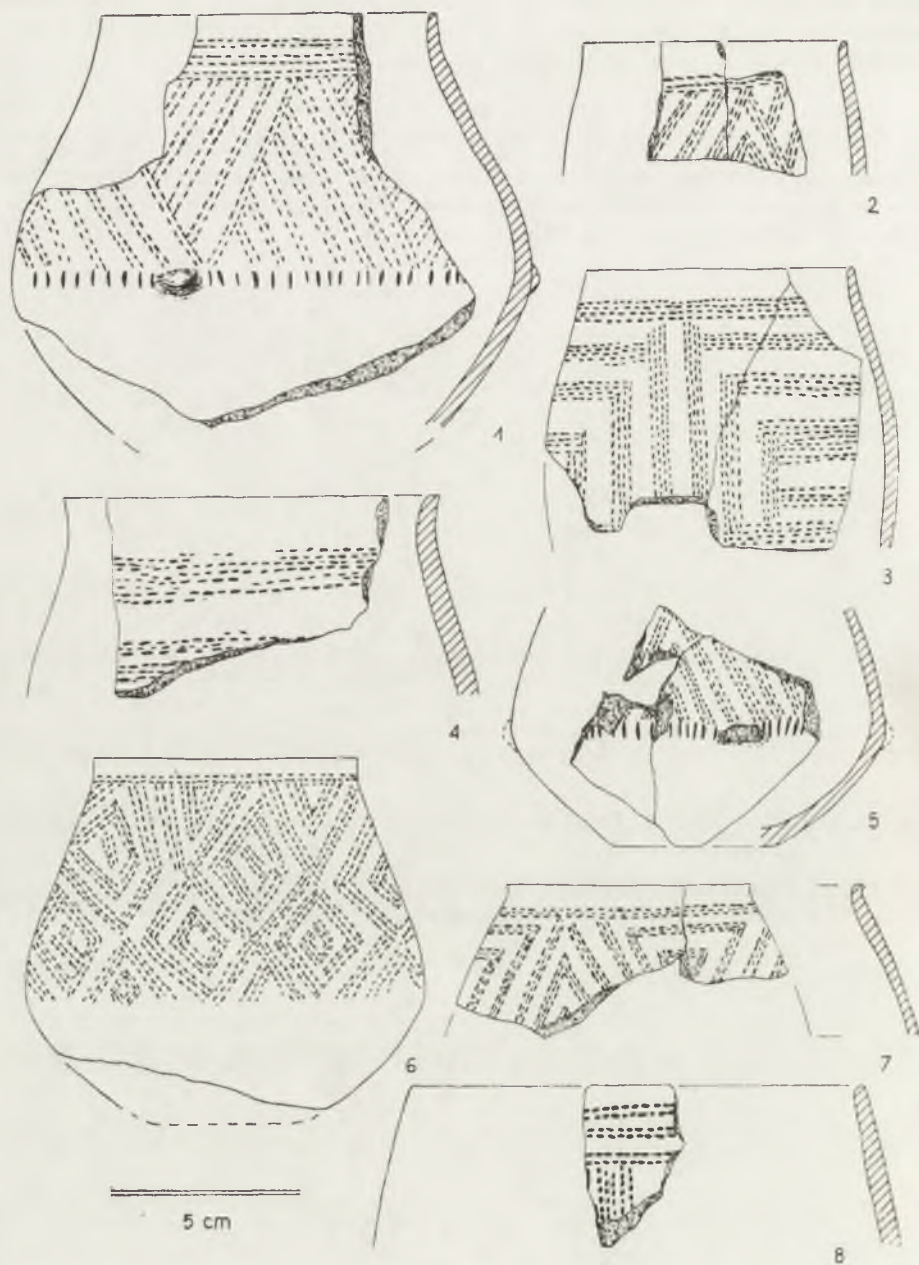
Ryc. 13. Cmielów, stan. 2. Podstawowe typy układów wątków, złożonych z ez 1a i 1b (grupy III—V, VII, IX, X wg L. Czerniaka, 1980, ryc. 9)

Fig. 13. Cmielów, site 2. Basic types of patterns, comprising ez 1a and ez 1b (groups: III—V, VII, IX, X, after L. Czerniak, 1980, Fig. 9)

	2	9
	5	12

Ryc. 14. Cmielów, stan. 2. Współwystępowanie dwóch typów krawędzi naczyń DIII1a (prostej i odgiętej) z układami wątków IVa — trójkąt i Vb — meander (liczba zidentyfikowanych okazów)

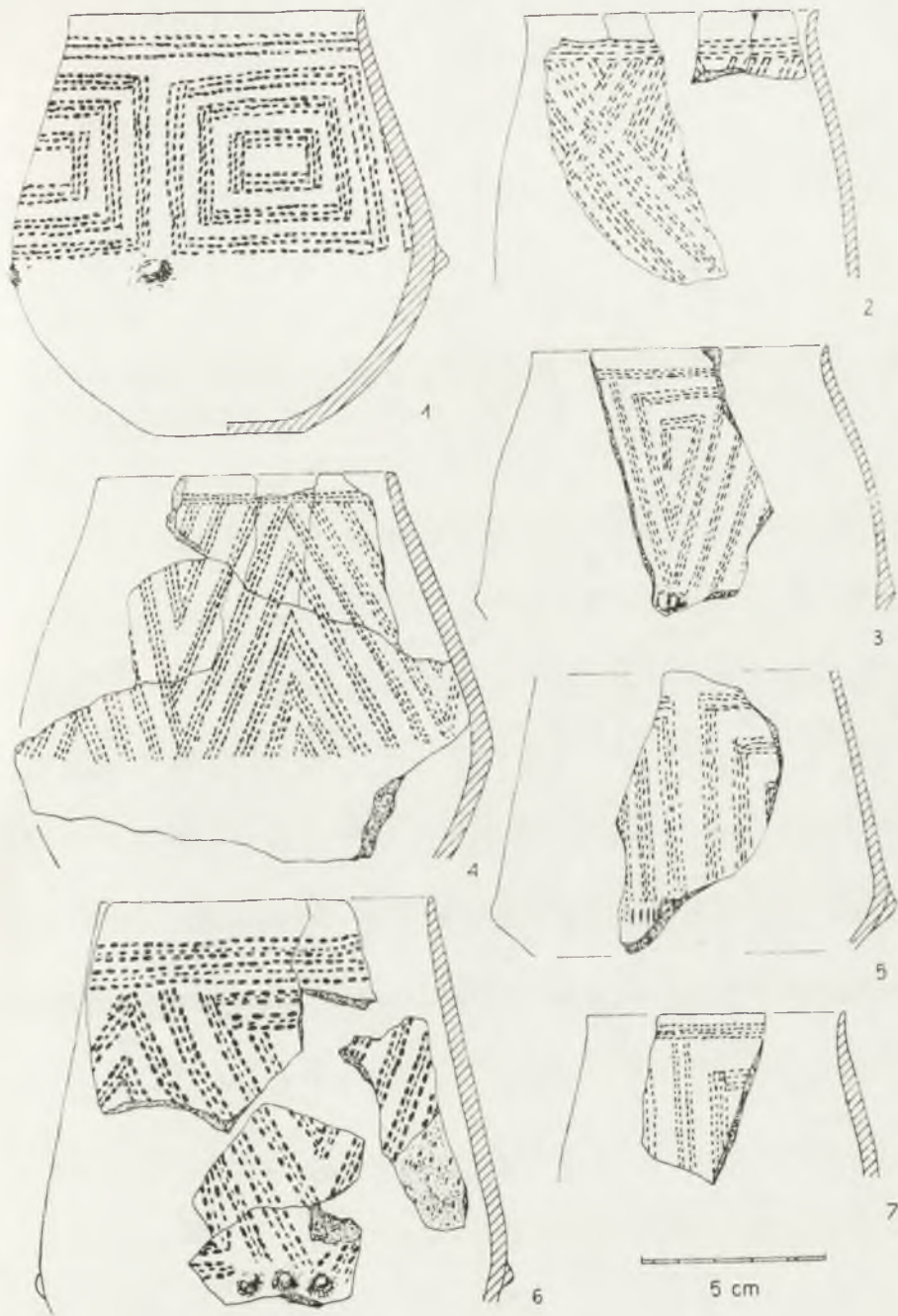
Fig. 14. Cmielów, site 2. Coexistence of two types of rims of pots DIII1a (straight and bent outside) with patterns: IVa — triangle, and Vb — meander (number of identified examples)

Ryc. 15. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—8: gt 1)

Fig. 15. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—8: gt 1)

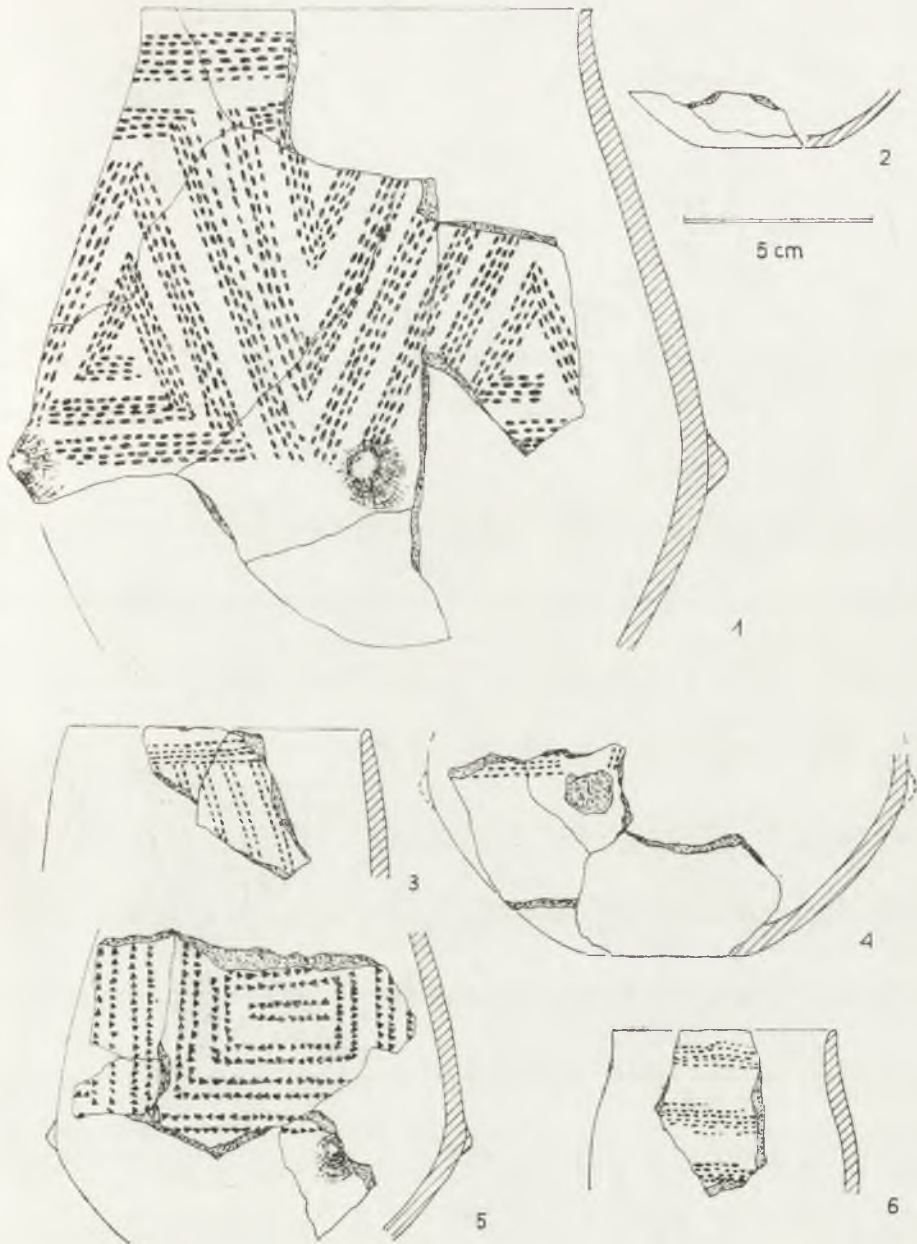

Ryc. 16. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—7: gt 1)
 Fig. 16. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—7: gt 1)

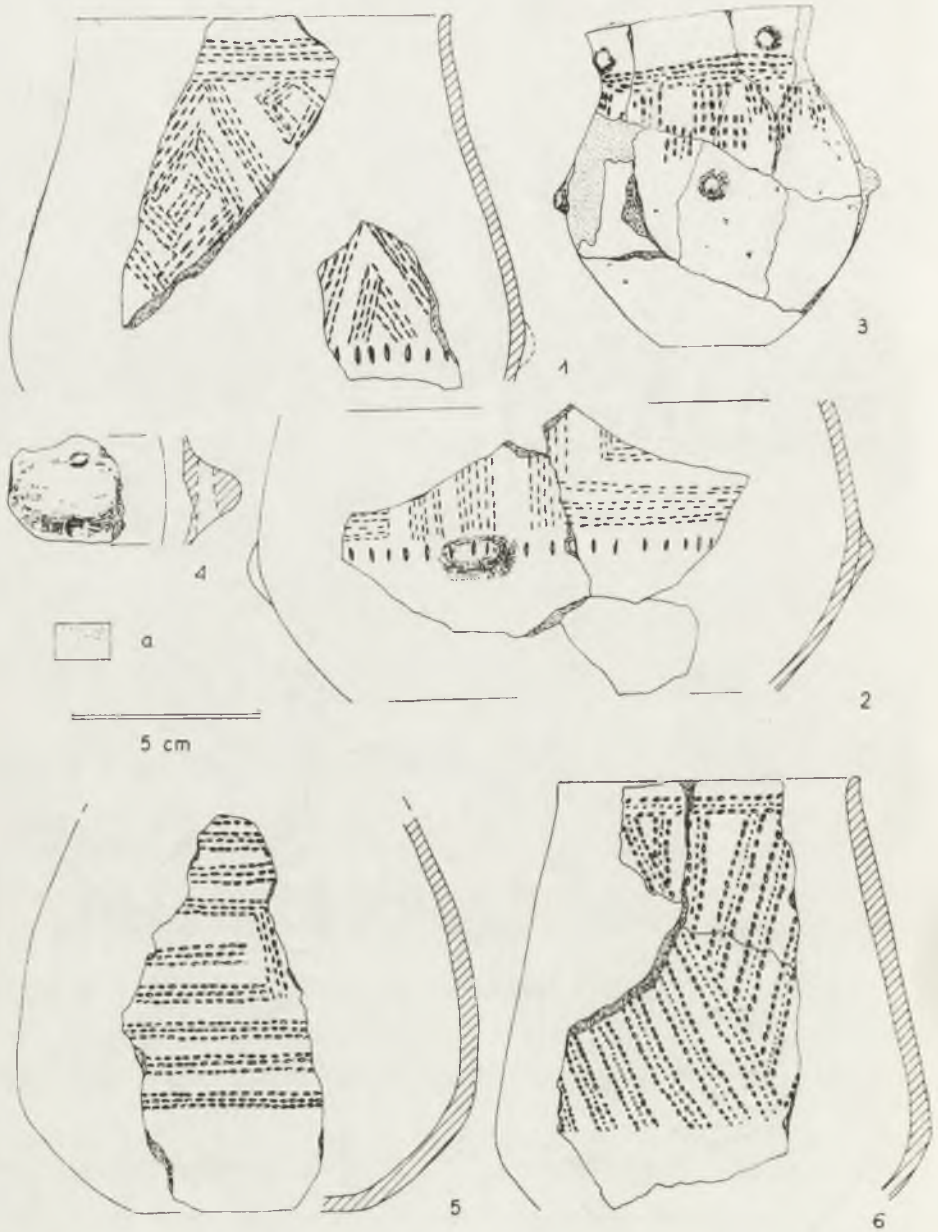

Ryc. 17. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—8: gt 1)
 Fig. 17. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—8: gt 1)

Ryc. 18. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—4: gt 1; 5, 6: gt 2a)

Fig. 18. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—4: gt 1; 5, 6: gt 2a)

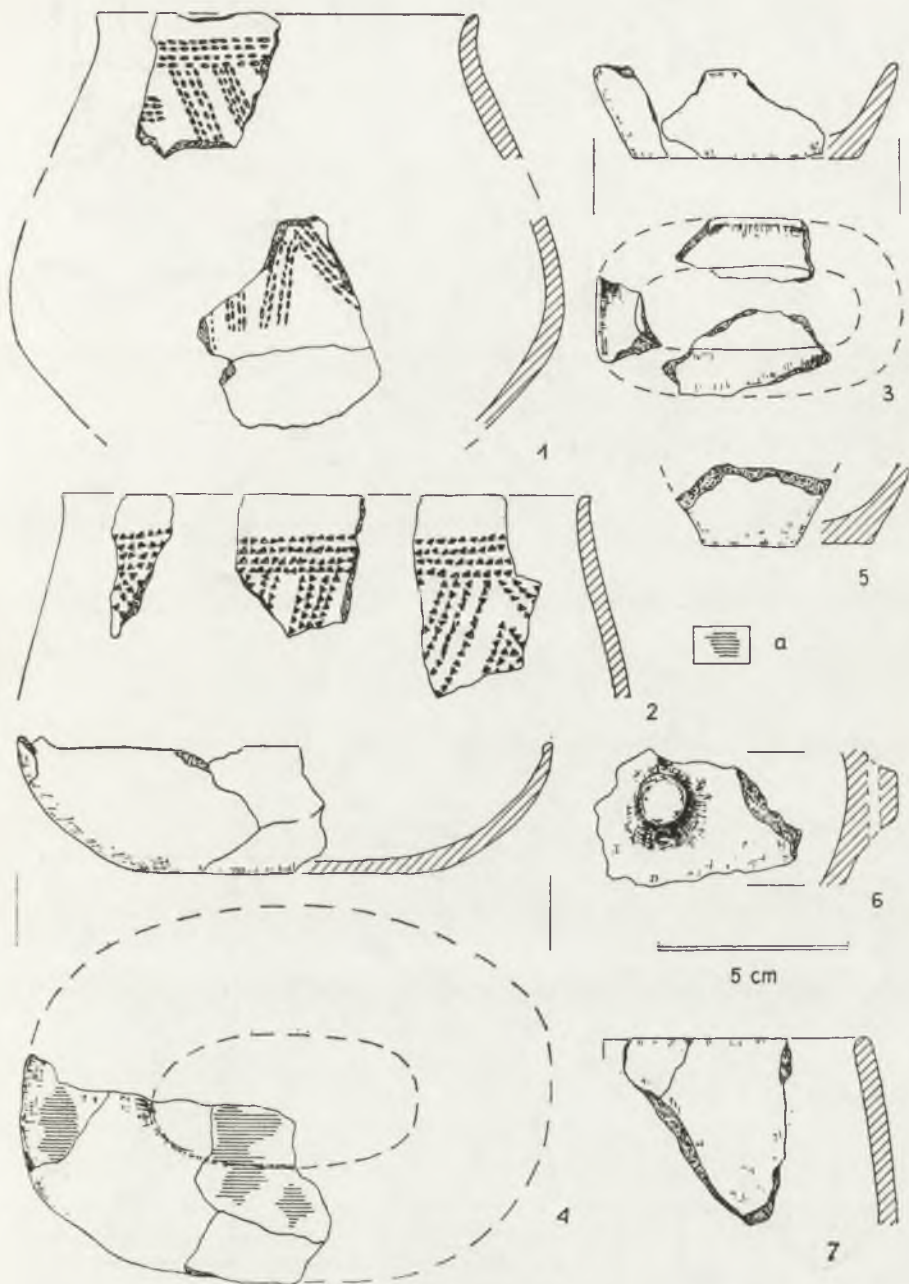

Ryc. 19. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1,2: gt 1; 3—6: gt 2a):

a — gips

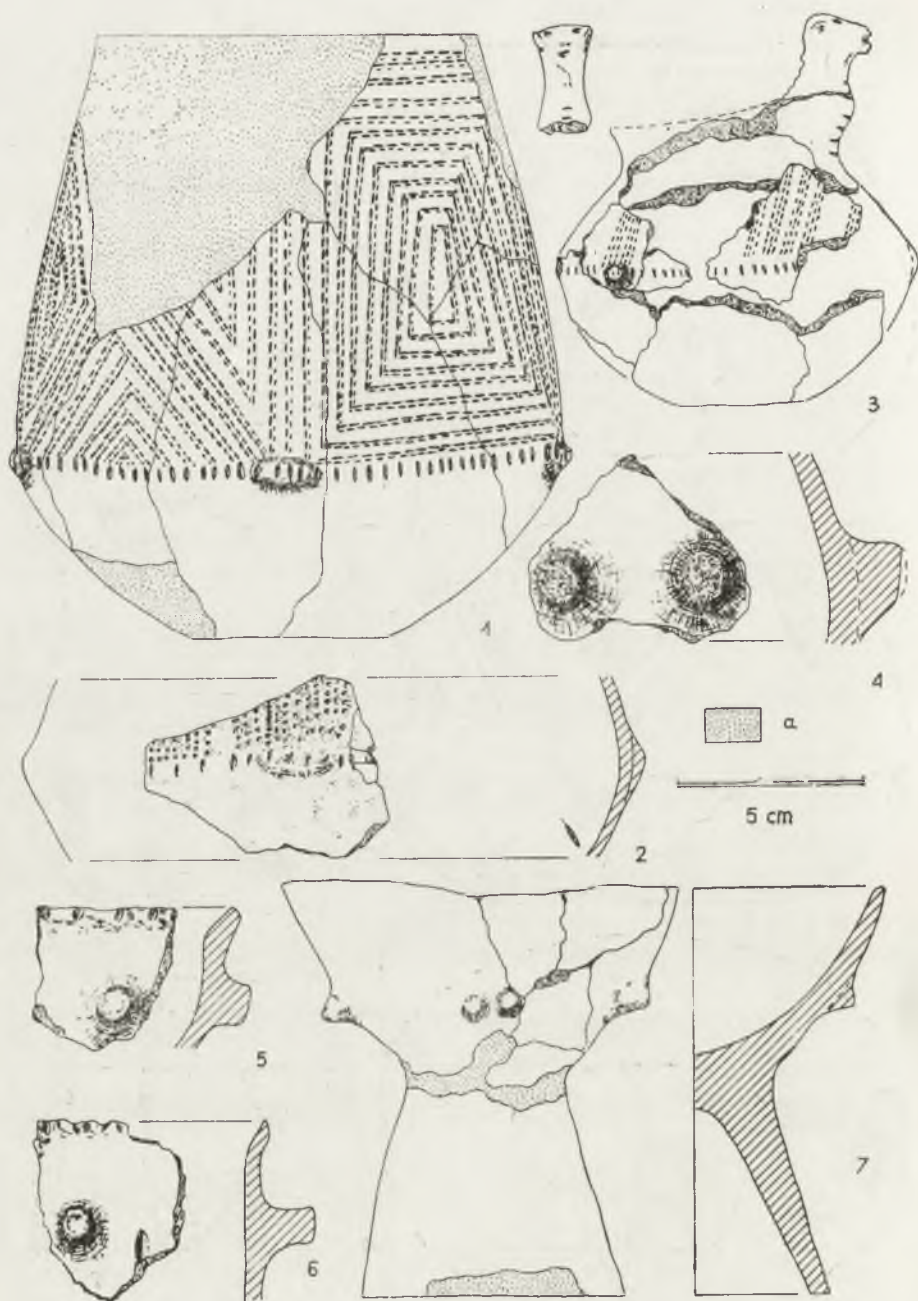
Fig. 19. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1,2: gt 1; 3—6: gt 2a):

a — gypsum

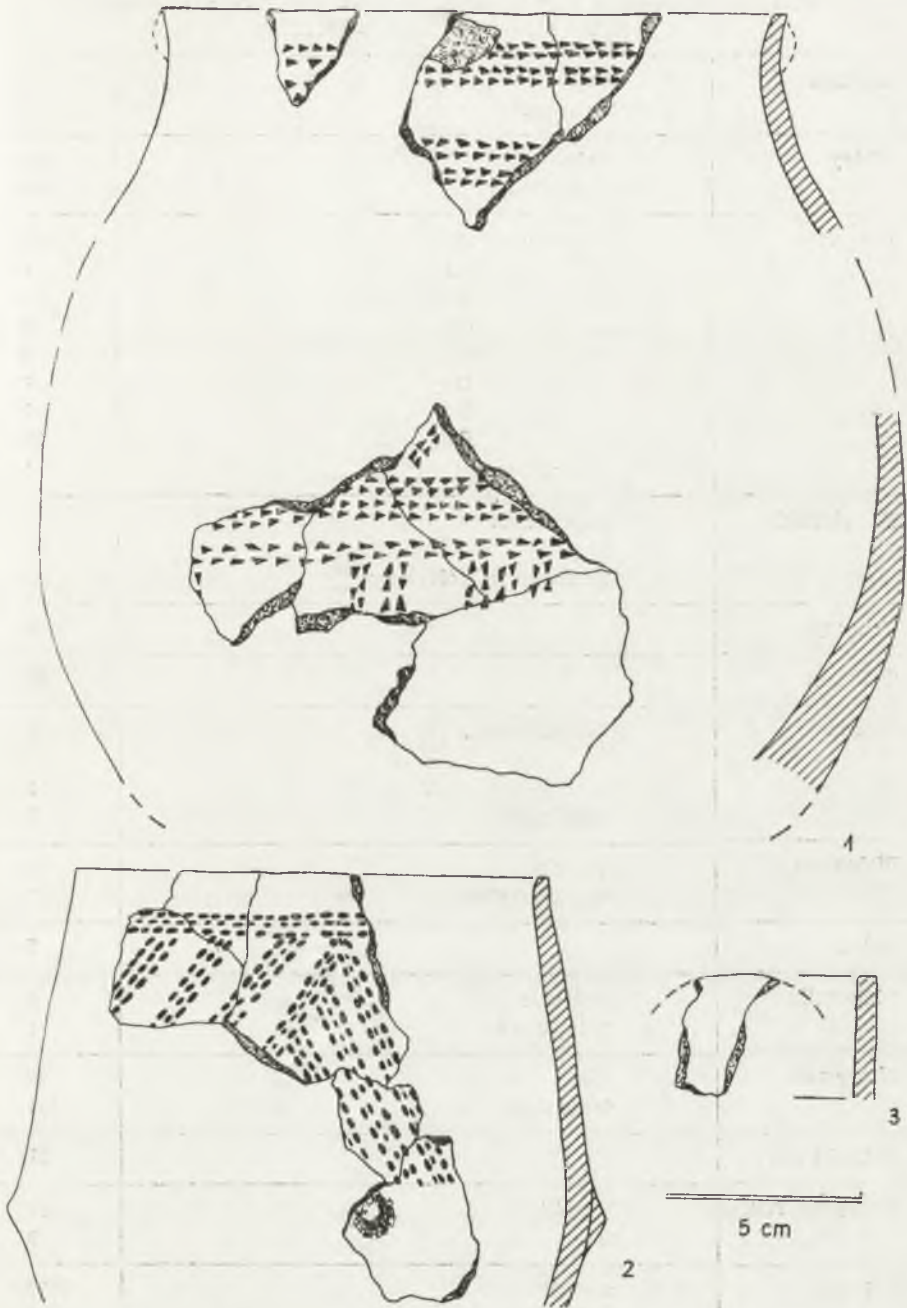
Ryc. 20. Cmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (gt 2a):
 a — ślady ochry

Fig. 20. Cmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (gt 2a):
 a — traces of ochre

Ryc. 21. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—3: gt 1; 4—7: gt 2b):
a — gips

Fig. 21. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—3: gt 1; 4—7: gt 2b):
a — gypsum

Ryc. 22. Cmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej (1,2: gt 2a) i fragment glinianego krążka (przędzlika? gt 2a)

Fig. 22. Cmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1,2: gt 2a) and part of a clay disk (spindle whorl? gt 2a)

Tabela 2. Zestawienie typologiczno-ilościowe wyrobów krzemianych
(tylko formy zaliczone do KML)

Rdzenie	wiórowe łuszcznie	31 7
Wióry	całe fragmenty	339 870
Drapacze	wiórowe A A1 B C1 C2 D E F odłupkowe	97 5 12 10 2 7 9 24 1
Półtylczaki	poprzeczne skośne z surowym półtylcem	19 52 19
Trapezy		10
Tylczaki		10
Ostrza	przekiuwacze A B C wiertniki	13 4 5 5
Wiórowce	zwykłe ret. dookolnie	6 3
Rylce		5
Obłęczniki	wiórowe odłupkowe	3 1
Wióry ret.	całe fragmenty	77 131
Odłupki ret.		31
Narzędzia rdz.	tłuczki inne	13 3
Odłupki	zwykłe techniczne	1367 15
Okруchy		47

3.3. ZABYTKI KRZEMIENNE

Z całego obiektu i jego otoczenia pochodzi 3258 zabytków krzemiennych, z czego analizie poddano 3253 (w tym odłupki niecharakterystyczne, przeważnie z krzemienia czekoladowego). Wydzielone z opracowania artefakty to formy typowe dla krzemieniarstwa wczesnej epoki brązu (1) oraz wykonane z krzemienia pasiastego (3) i ożarowskiego (1).

3.3.1. Klasyfikacja technologiczno-typologiczna

W materiale krzemiennym wyróżniono 38 form rdzeniowych, 1209 wiórów i ich fragmentów, 577 narzędzi (łącznie z wiórami i odłupkami retuszowanymi); pozostałe to odłupki i okruchy (tabela 2).

3.3.1.1. Rdzenie. Najczęściej są to niewielkie formy, wysokości do 8 cm, jedno-piętowe, jednodłupniowe, rzadko o dwóch rozdzielnych odłupniach lub o zmiennej orientacji. Jako rdzeni używano płaskich niewielkich konkrecji, starannie zaprawiano piętę, odłupnię formowano najczęściej na węższej ściance. Wyjątkowymi egzemplarzami są 2 małe rdzeniki z niemal kulistych konkrecji krzemien-nych, o średnicy ok. 5 cm oraz jeden wyraźnie wyeksploatowany rdzeń mający postać niskiego stożka. Większość rdzeni znajduje się w stanie dopuszczającym ich dalszą eksploatację. Do form rdzeniowych zaliczono również 7 małych, jedno-stronnych, dwubiegunowych łuszczni⁴ (ryc. 31:1—7; 32:1, 2).

3.3.1.2. Wióry (ryc. 32:3—13; 38:1—24; 39:1—9). Analizie technicznej poddano próbkę liczącą 275 wiórów, zachowanych na całej długości i o nieuszkodzonych bokach. O ile było to możliwe, uwzględniono również formy częściowo retuszowane. Wióry ze stanowiska 2 w Ćmielowie charakteryzują się niewielkimi na ogół rozmiarami i zachowaniem klasycznej proporcji, tj. proporcjonalnymi wskaźnikami długości, szerokości i grubości. Wyniki pomiarów przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wyniki pomiarów półsurowca wiórowego

	max.	min.	średnia
l	7,6	1,7	4,06
w	2,8	0,4	1,36
t	1,3	0,1	0,4

(l — długość, w — szerokość, t — grubość)

Z diagramu (ryc. 33) wynika, że wskaźniki metryczne analizowanych wiórów odpowiadają w przybliżeniu ustalonym przez B. Balcera (1983: 87—89) normom technologicznym obowiązującym w krzemieniarstwie wczesnych ugrupowań „post-wstęgowych”. Z wiórów grubych i dużych, o długości przekraczającej 5 cm i szerokości ponad 2 cm wykonane były też niektóre narzędzia (część drapaczy i pół-tylczaków, rylec). Niekiedy wióry, zarówno małe, jak i duże, celowo łamano. Zabieg ten traktowano jako wstęp do dalszej obróbki (wykonania narzędzi) albo jako końcowy etap przystosowania wióra do założonej jego funkcji.

3.3.1.3. Odłupki. Są to formy różnej wielkości, z korą lub bez. Do tej kategorii zaliczono również kilkanaście małych łuszczek. Wśród odłupków zidentyfikowano 15 powstałych w wyniku zabiegu odświeżania pięty rdzenia (ryc. 41:9).

⁴ Łuszcznie mogły również pełnić funkcję narzędzi.

3.3.1.4. Okruchy. Są to bezpostaciowe formy różnej wielkości.

3.3.1.5. Narzędzia. W tej kategorii artefaktów krzemieniowych daje się wyróżnić 11 podstawowych typów klasyfikacyjnych (por. tabela 2).

a. Drapacze. Niezwykle liczny typ narzędzi, podzielony na 6 grup (ryc. 34):

A. Z drapiskiem o zarysie łukowatym, niezbyt wysokim, średnio stromym (kąt 45—60°). Pięć okazów posiada nietypową, charakterystyczną wnękę, usytuowaną przy drapisku na lewym boku wióra, w związku z czym wydzielono je w odrębną podgrupę A1 (ryc. 35:1—15; A1 — 35:16).

B. Są to drapacze „wachlarzowate”, wykonane z krótkich, nieforemnych (lub celowo tak formowanych) wiórów, rozszerzających się ku wierzchołkowi, z drapiskami zbliżonymi do typu A (ryc. 35:17—22).

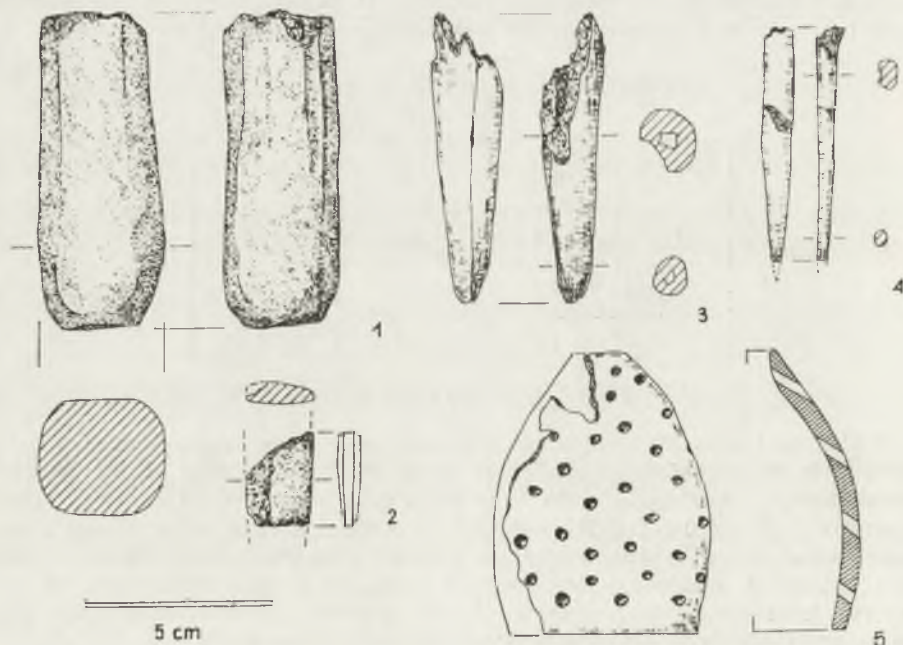
C. Zaliczone do tej grupy drapacze są długie, smukłe, o drapisku prostym, bardzo wysokim i bardzo stromym (90°). Większość z nich posiada drapisko trójkątne (C1), pozostałe — trapezowate (C2). Częściej niż w przypadku innych grup wykonane są z wiórów korowych (ryc. 36:1—5).

D. Grupę tę tworzą drapacze „pyskowate” — średnio wysokie, półstrome drapisko jest w części środkowej nieco wydłużone (ryc. 36:6, 7).

E. Drapacze tej grupy posiadają drapisko proste, półstrome, średnio wysokie, usytuowane skośnie w stosunku do osi wióra (ryc. 36:8—10).

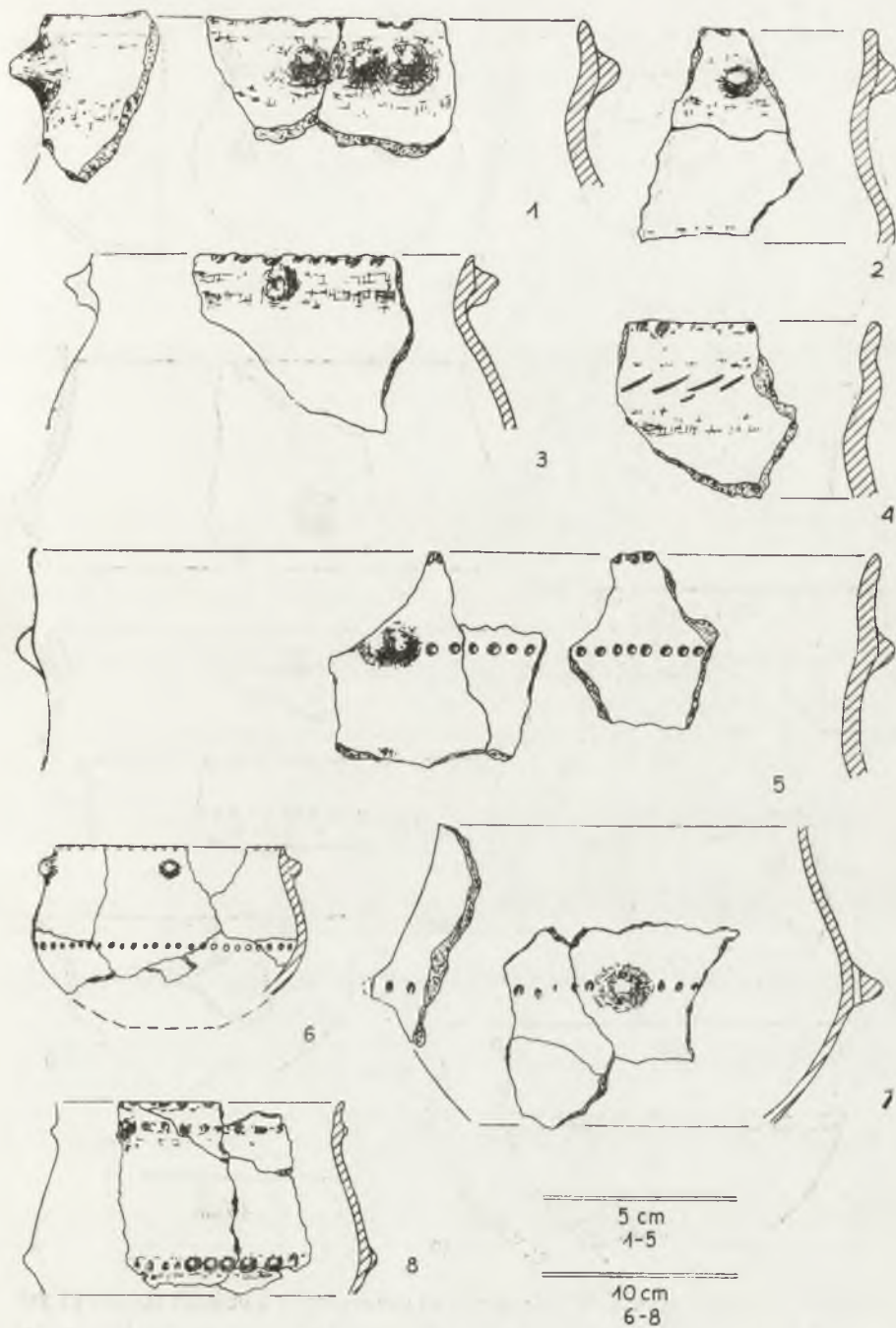
F. Długie, smukłe drapacze, przypominające nieco pokrojem półtylczaki poprzeczne, o bardzo niskim, prawie płaskim, niewielkim drapisku, prostym lub bardzo słabo zakolonym (ryc. 36:11—17).

Odrębną pozycję w inwentarzu krzemieniu zajmuje pojedynczy egzemplarz drapacza odłupkowego (ryc. 36:18).

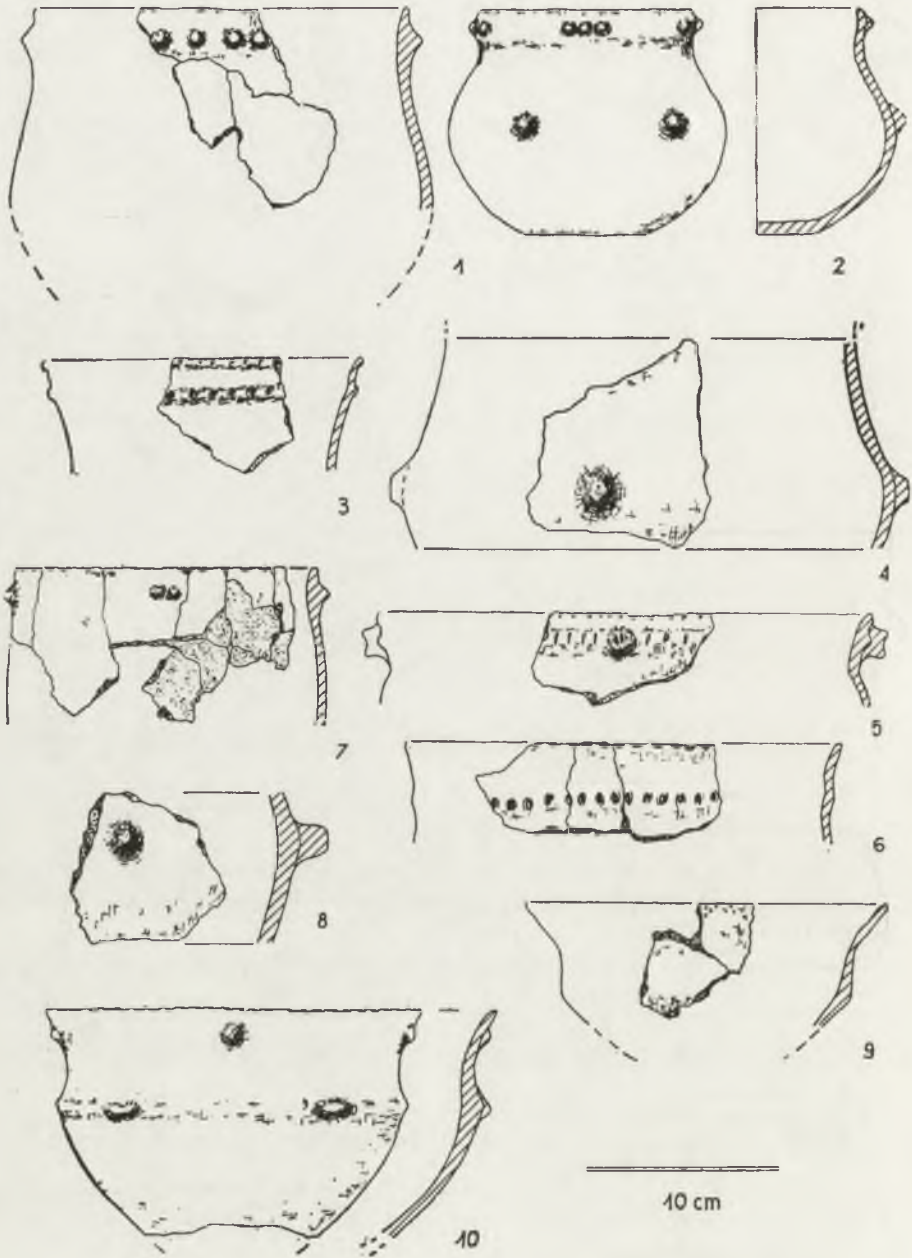
Ryc. 23. Čmielów, stan. 2. Wybór zabytków kamiennych (1,2), kościanych (3,4) oraz naczynie sitowate (5)

Fig. 23. Čmielów, site 2. Selection of artefacts of stone (1, 2), bone (3, 4) and perforated pot (5)

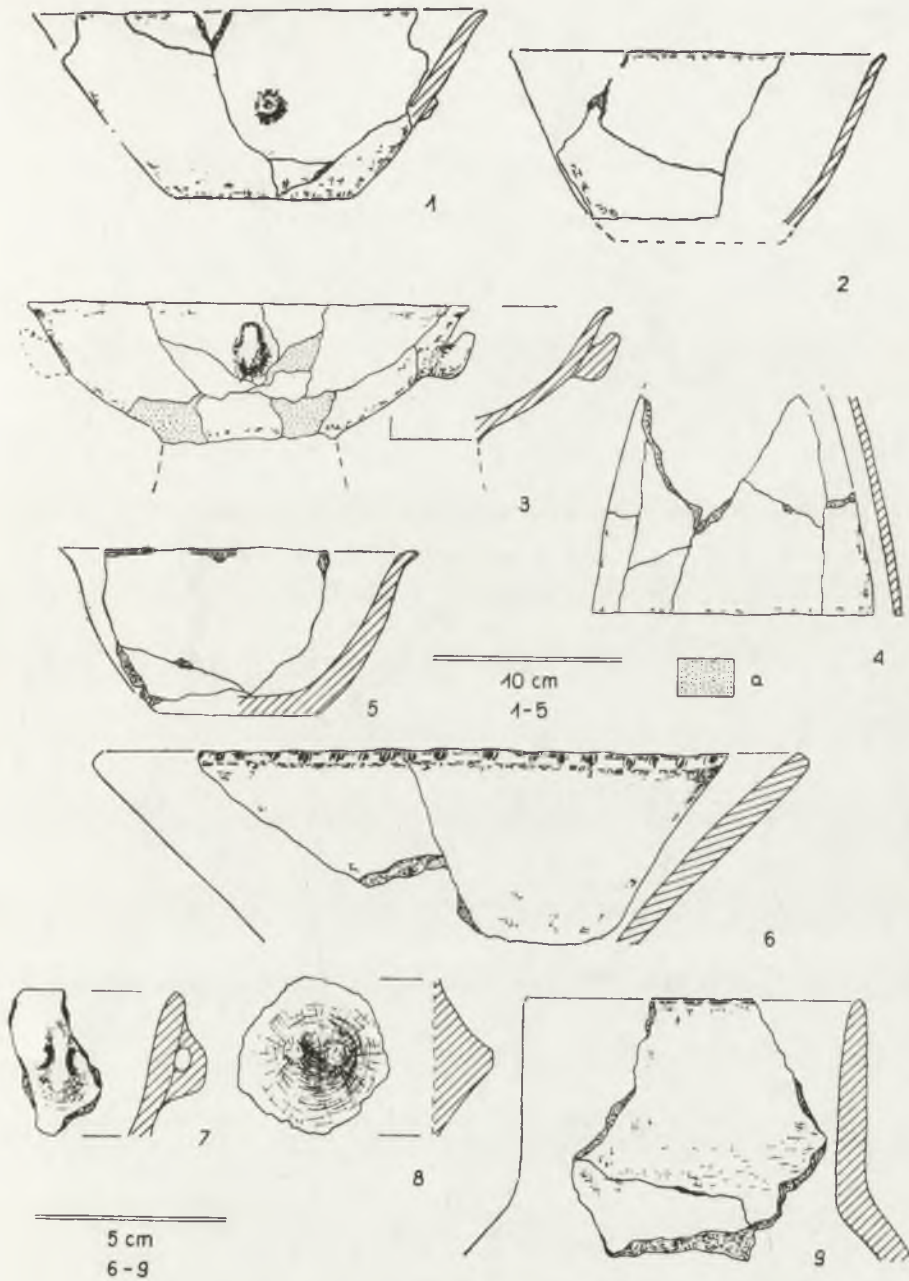

Ryc. 24. Cmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—8: gt 2a)

Fig. 24. Cmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—8: gt 2a)

Ryc. 25. Cmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—10: gt 2a)
 Fig. 25. Cmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—10: gt 2a)

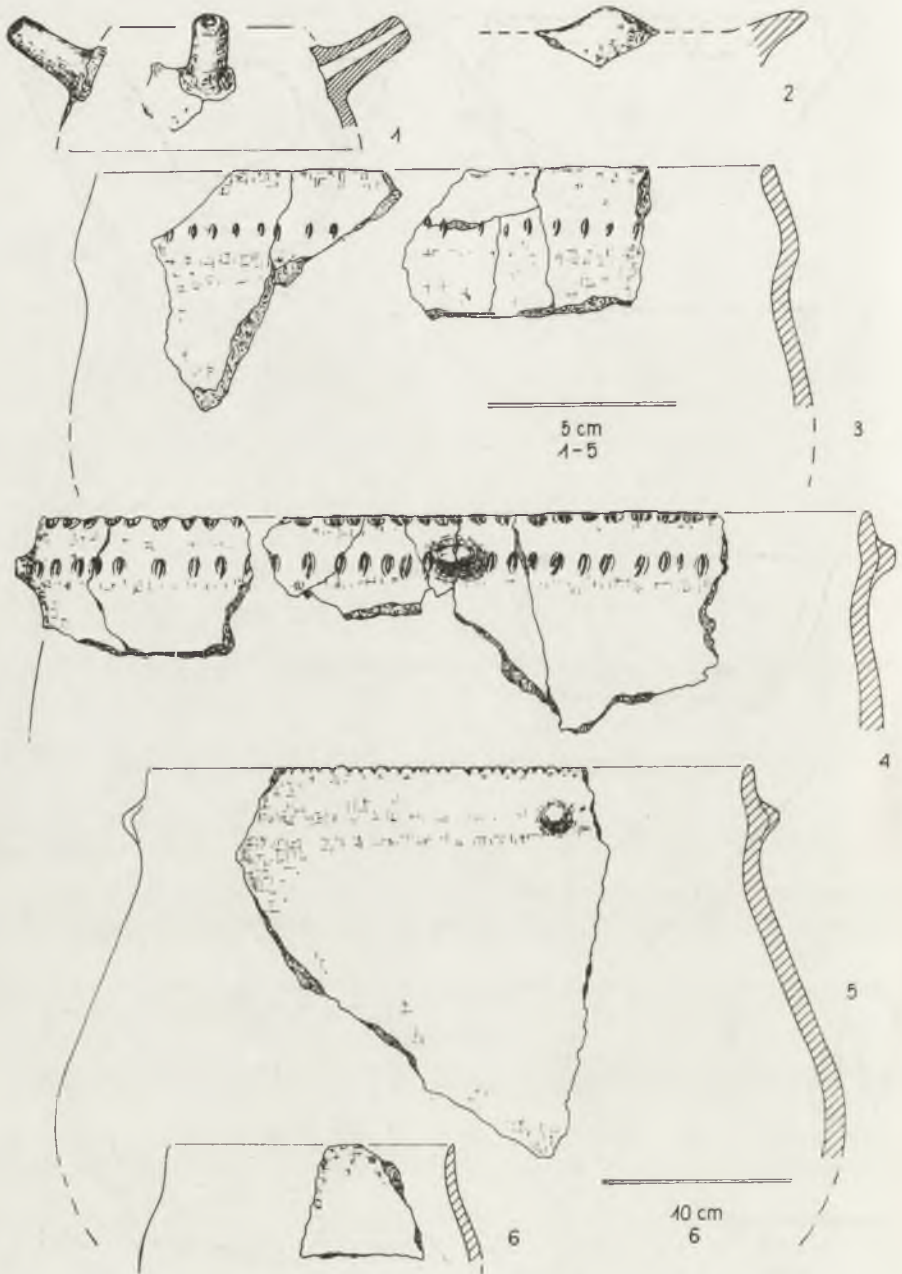

Ryc. 26. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu
(1,2: gt 2a; 3—7,9: gt 2b; 8: gt 3):

a — gips

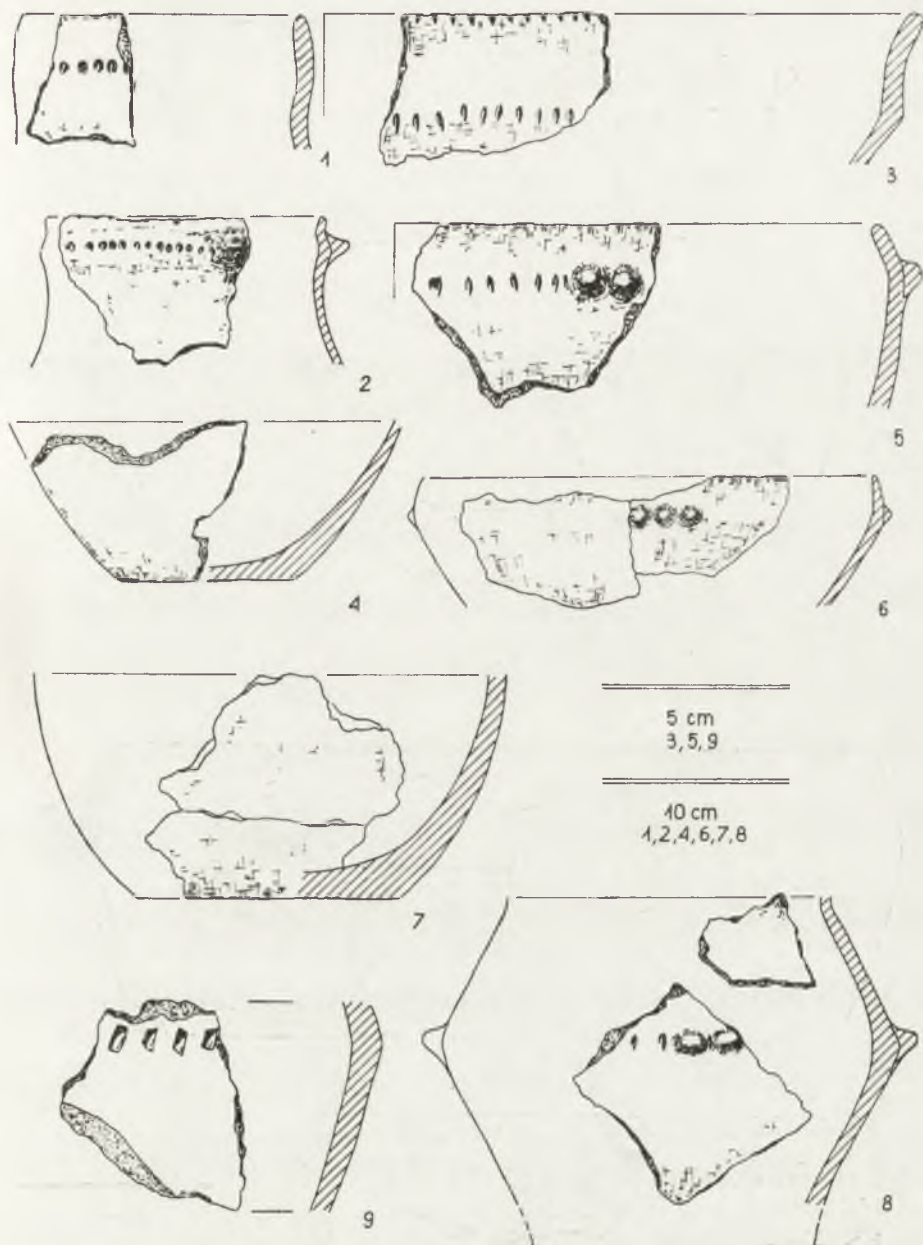
Fig. 26. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature
(1, 2: gt 2a; 3, 7, 9: gt 2b; 8: gt 3):

a — gypsum

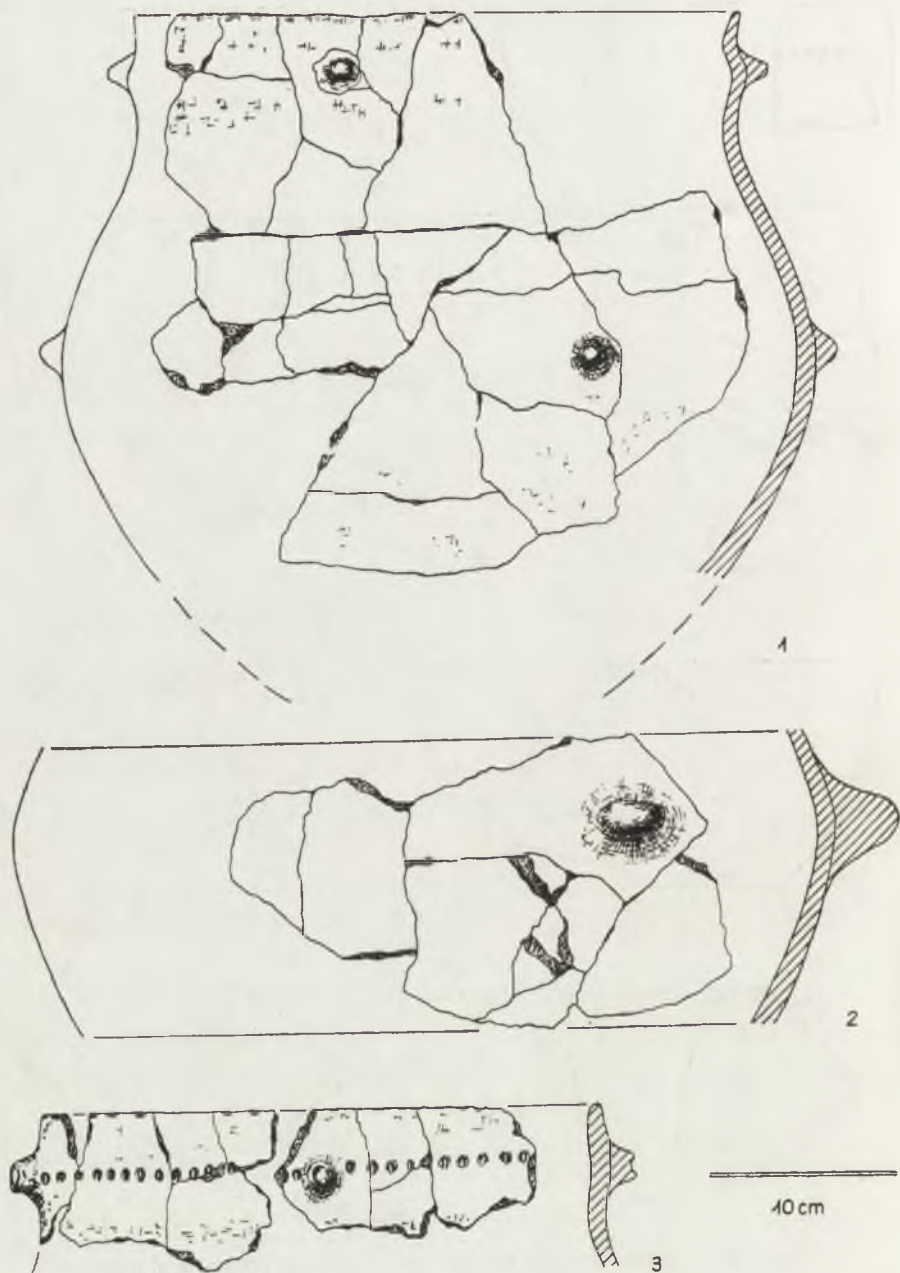
Ryc. 27. Cmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—6: gt 2b)

Fig. 27. Cmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—6: gt 2b)

Ryc. 28. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu
(1—5: gt 2b; 6—9: gt 3)

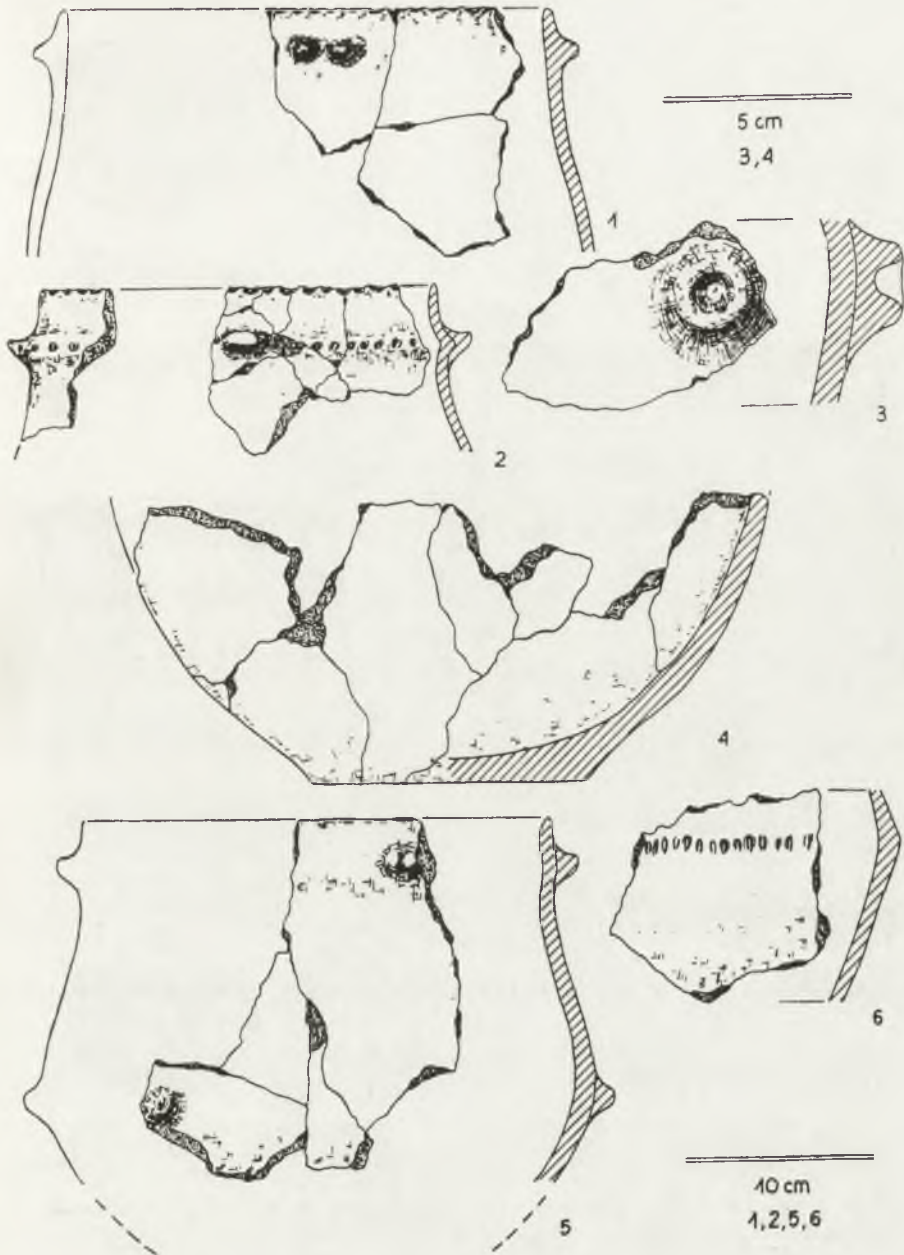
Fig. 28. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature
(1—5: gt 2b; 6—9: gt 3)

Ryc. 29. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—3: gt 3)

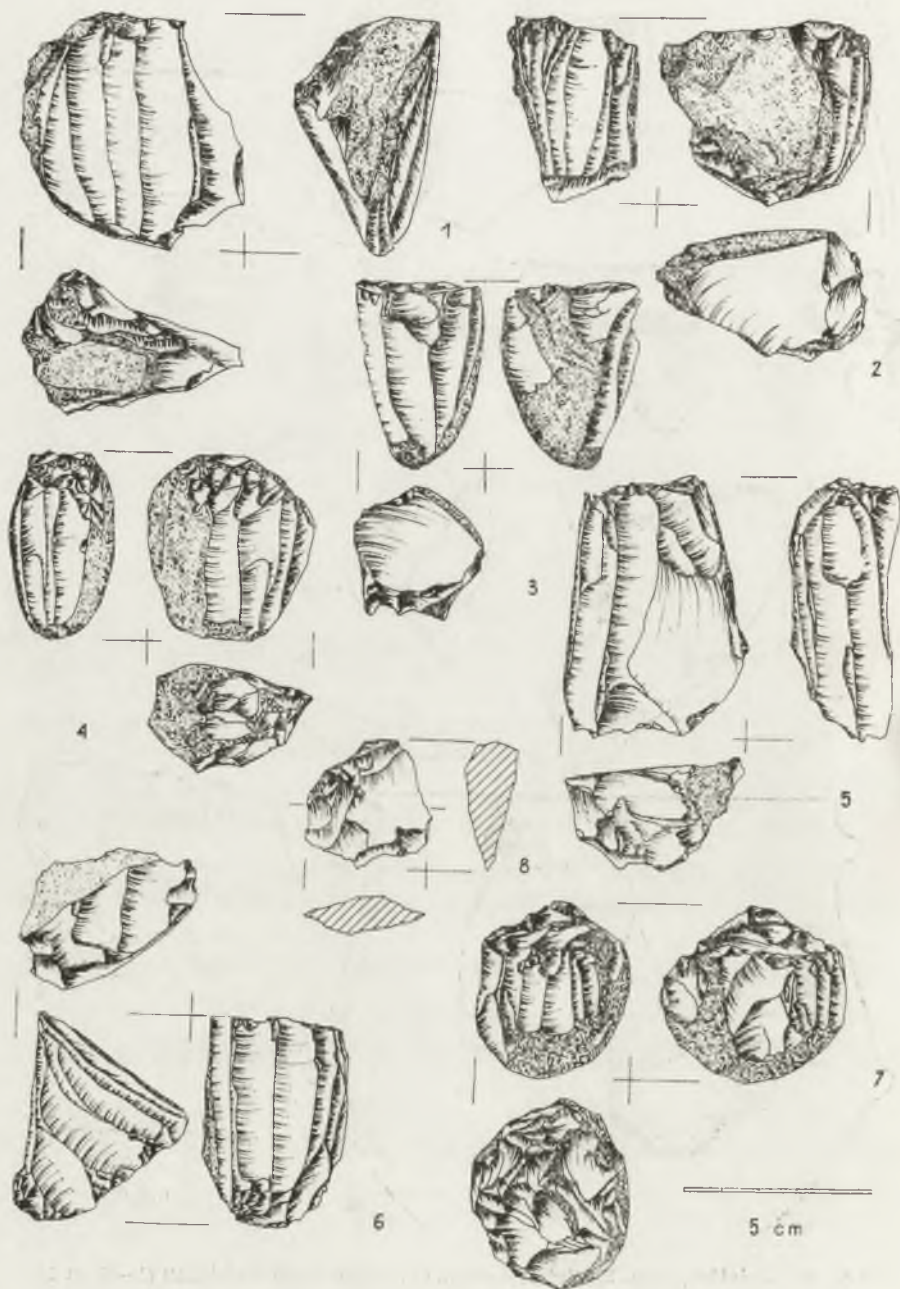
Fig. 29. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—3: gt 3)

Ryc. 30. Ćmielów, stan. 2. Wybór ceramiki naczyniowej z obiektu (1—6: gt 3)

Fig. 30. Ćmielów, site 2. Selection of pot fragments from the feature (1—6: gt 3)

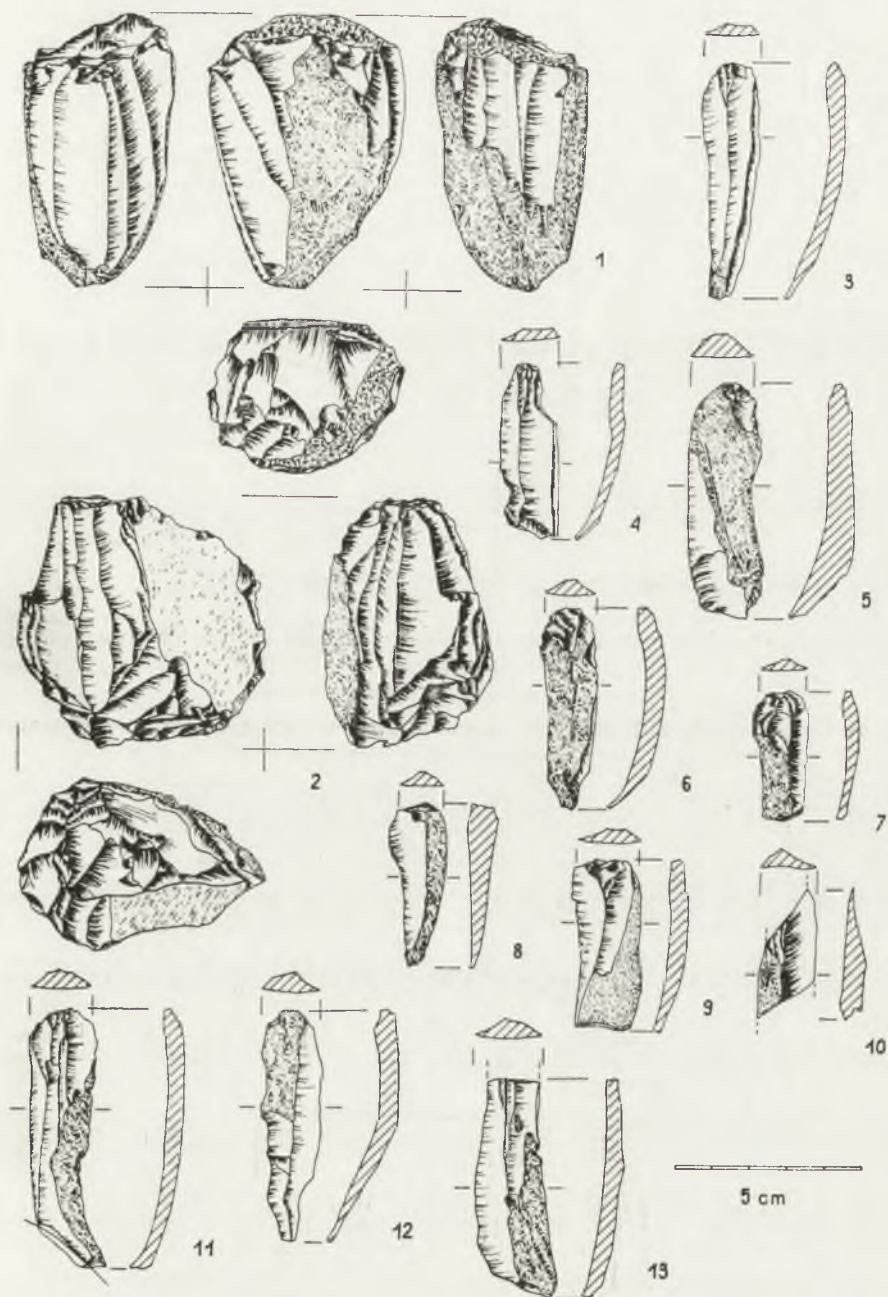

Ryc. 31. Cmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:

1—7: rdzenie

Fig. 31. Cmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1—7: cores

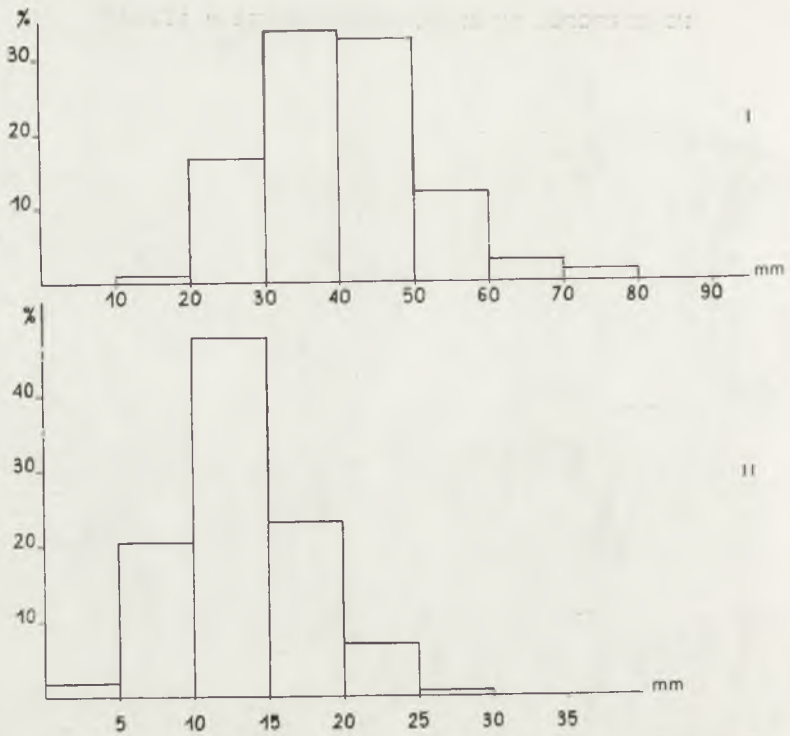

Ryc. 32. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemienych:

1, 2: rdzenie; 3—13: wióry

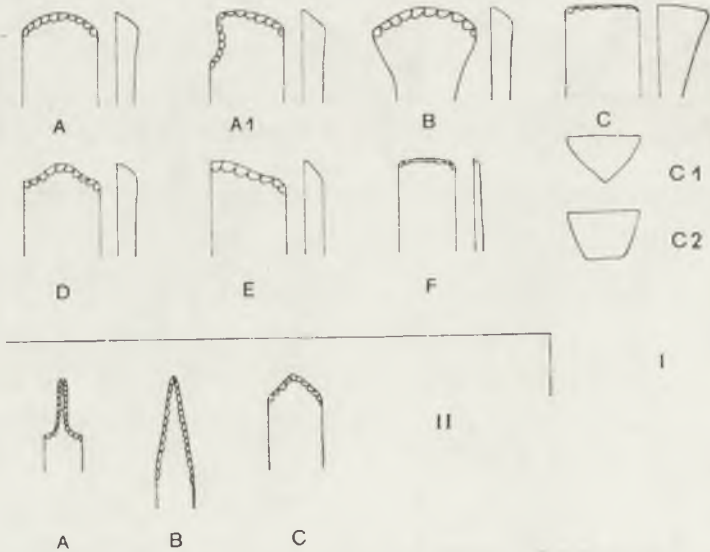
Fig. 32. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1, 2: cores, 3—13: blades

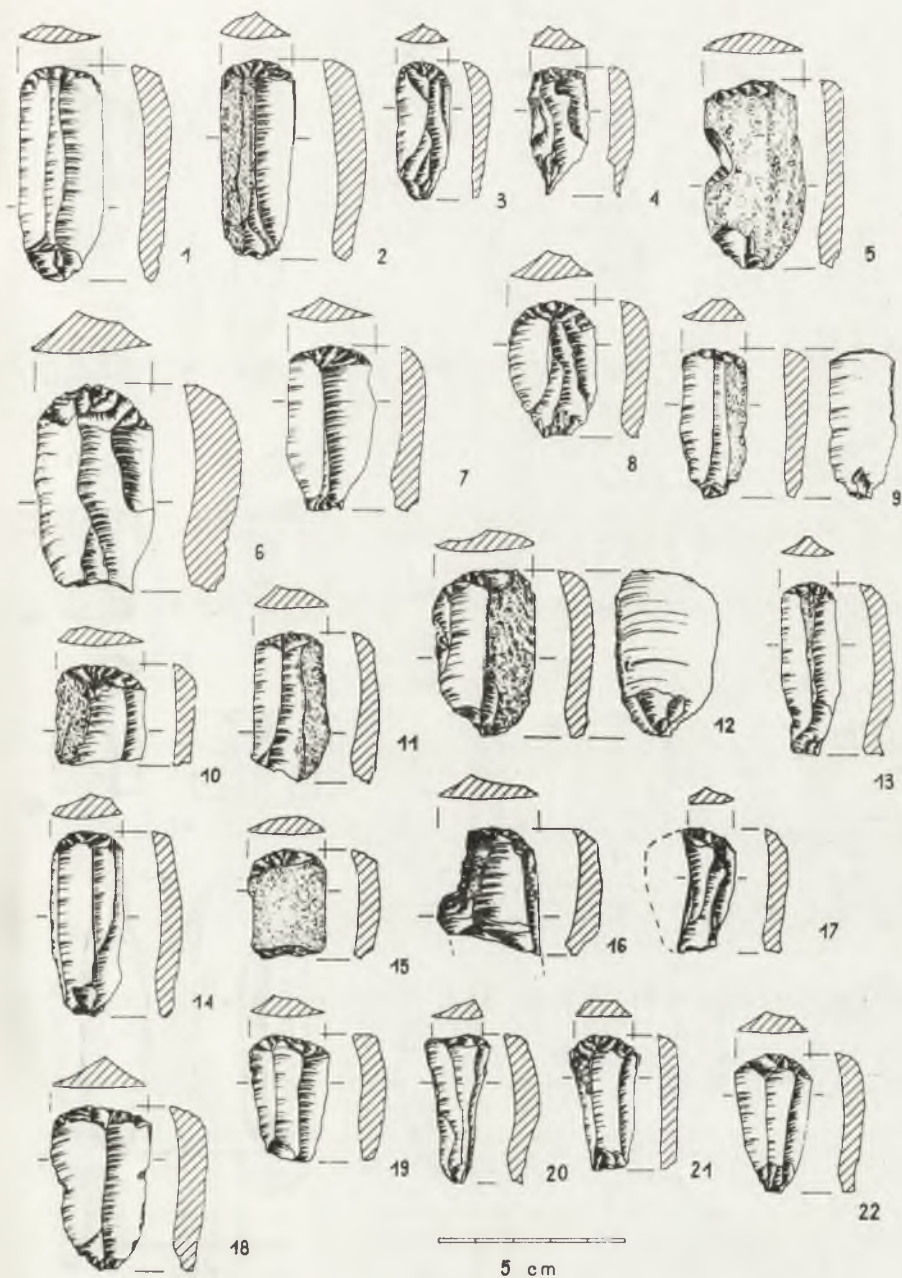
Ryc. 33. Ćmielów, stan. 2. Klasy długości i szerokości wiórów krzemiennych z obiektu:
I — długość wiórów; II — szerokość wiórów

Fig. 33. Ćmielów, site 2. Length and width classes of flint blades from the feature:
I — blade length; II — blade width

Ryc. 34. Ćmielów, stan. 2. Schemat podziału typologicznego w grupie drapaczy (I) i przekłuwaczy (II)

Fig. 34. Ćmielów, site 2. Scheme of typological differentiation of end scrapers (I) and perforators (II)

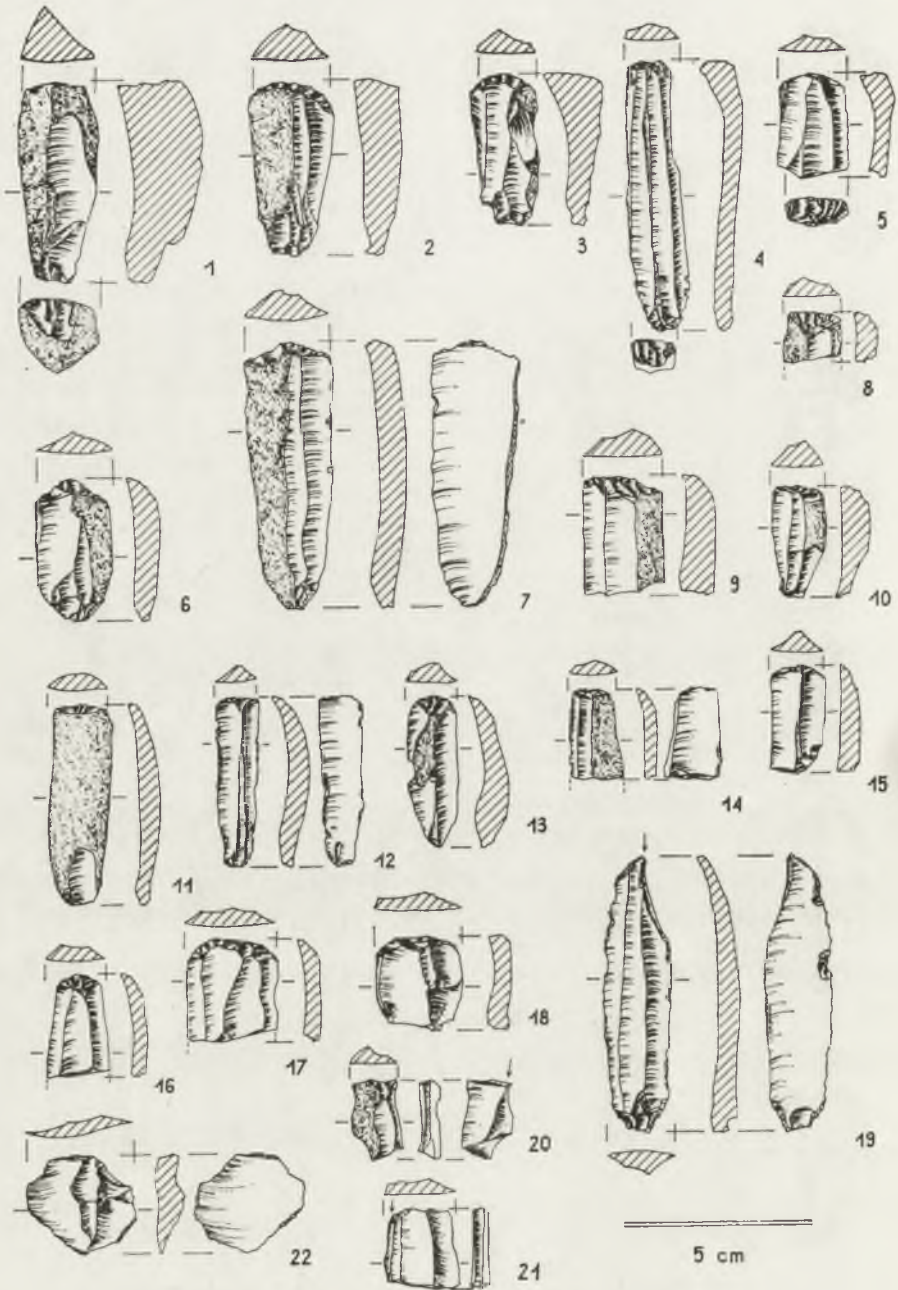

Ryc. 35. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:

1—22: drapacze

Fig. 35. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1—22: end scrapers

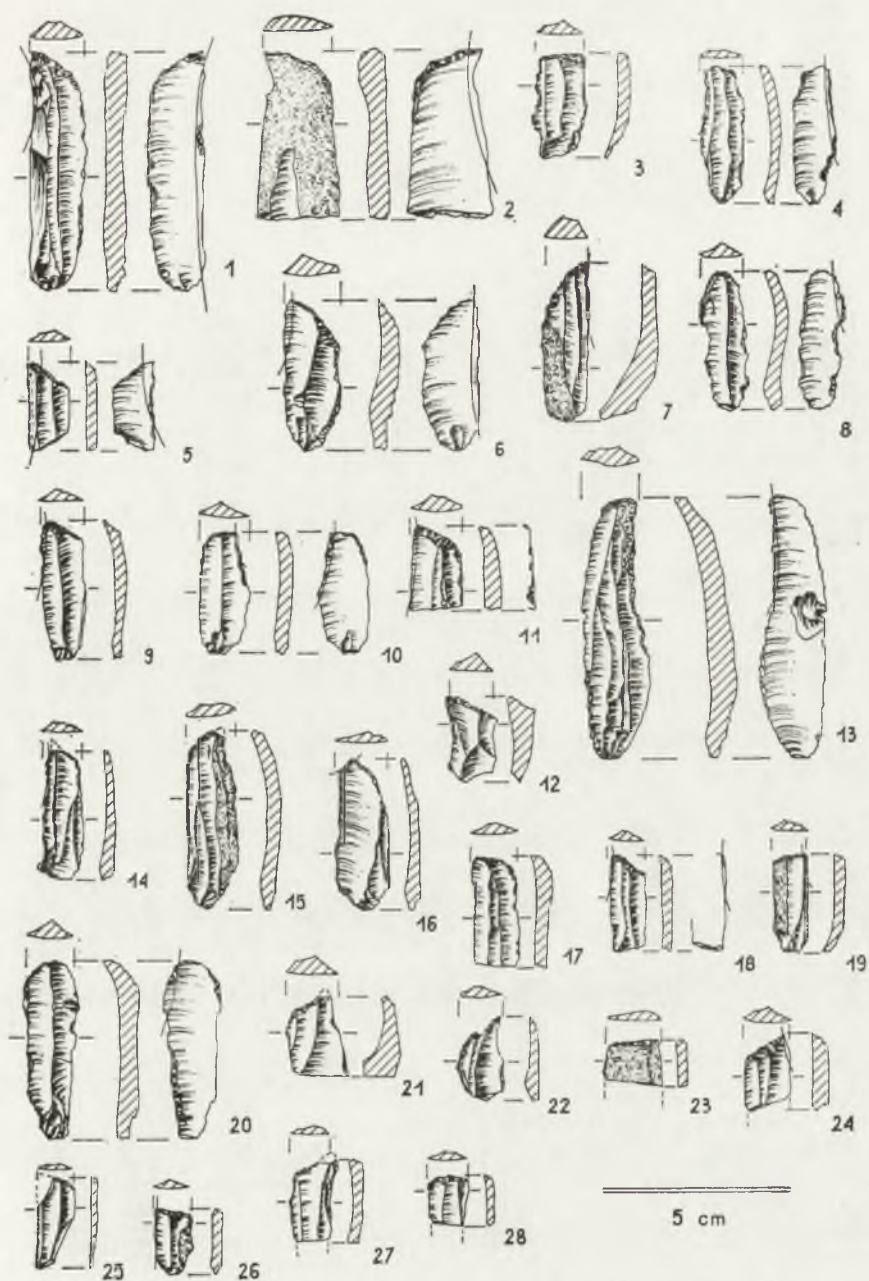

Ryc. 36. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemienych:

1—18: drapacze; 19—21: rylce; 22: odłupek retuszowany

Fig. 36. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1—18: end scrapers; 19—21: burins; 22: retouched flake

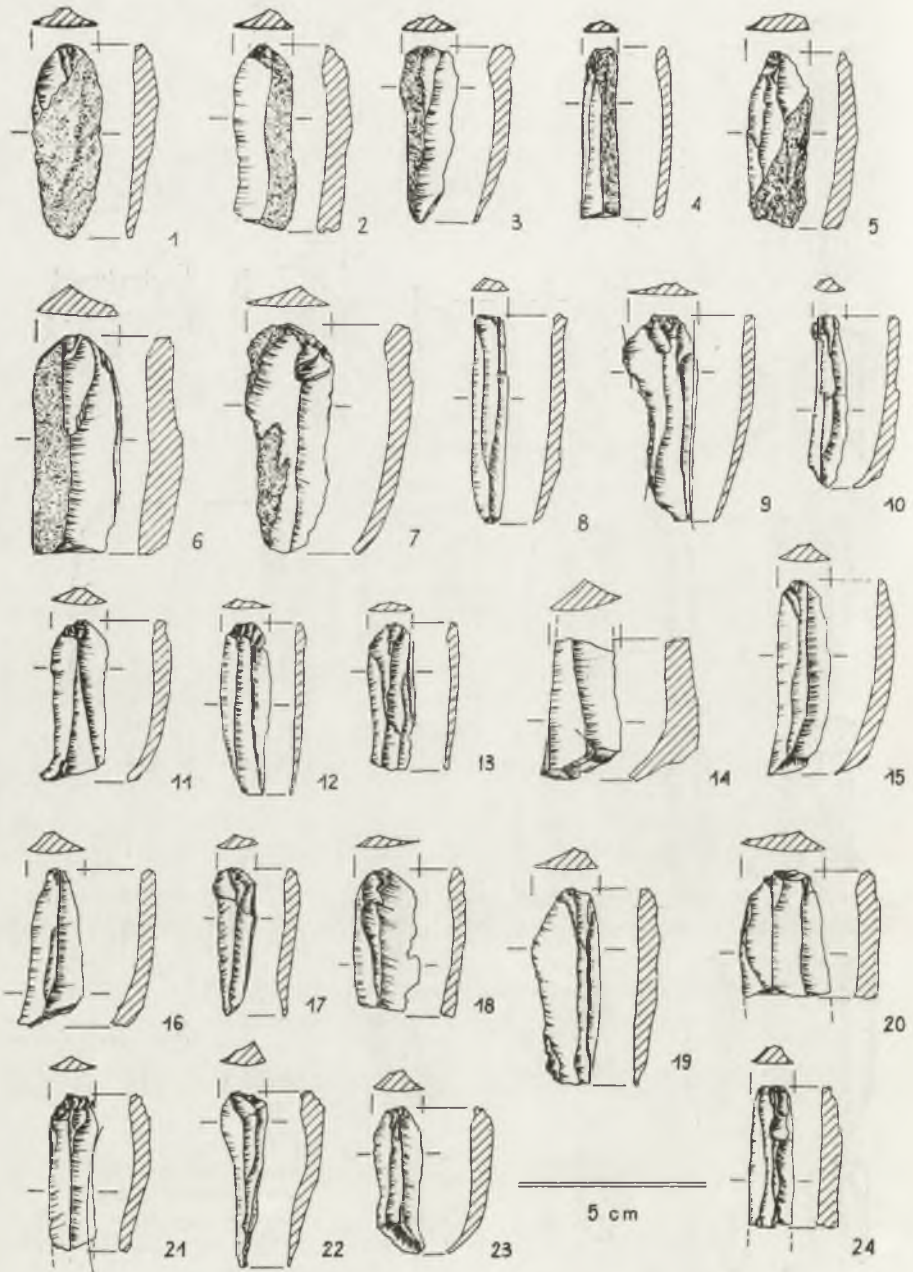

Ryc. 37. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:

1—28: półtyleczaki

Fig. 37. Ćmielów, site 2. Selections of flint artefacts:

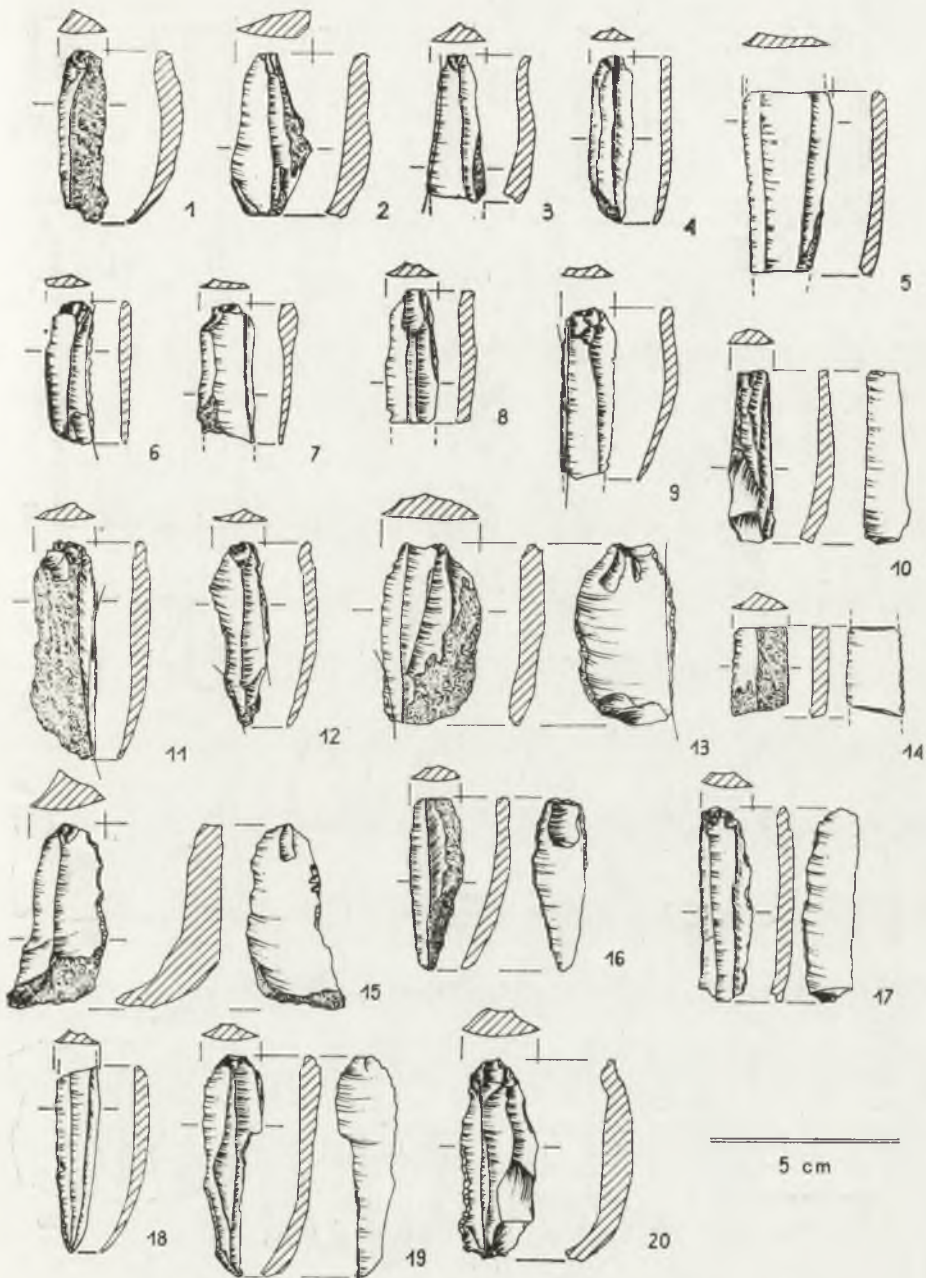
1—28: truncated blades

Ryc. 38. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:
1—24: wióry

Fig. 38. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:
1—24: blades

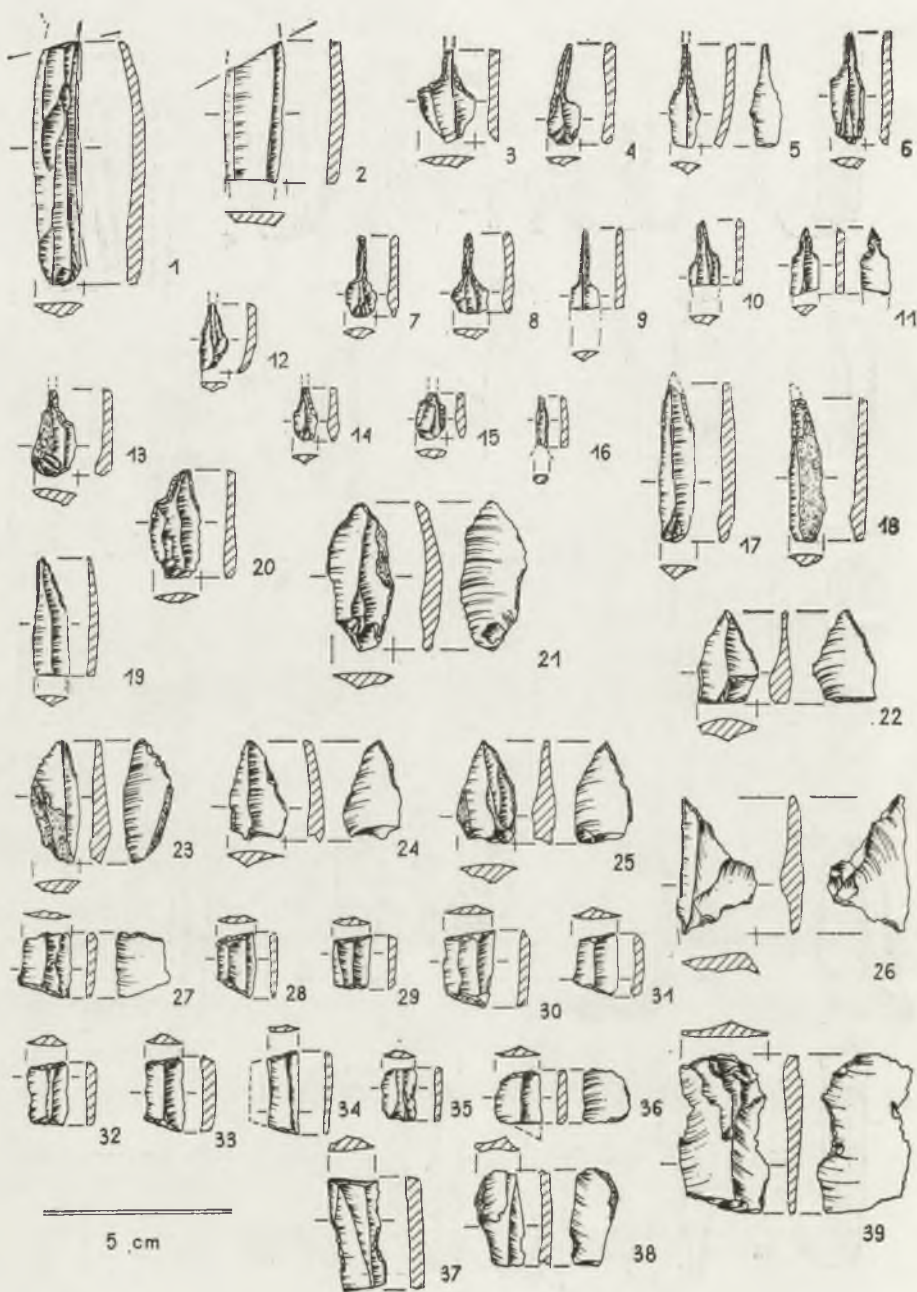

Ryc. 39. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:

1—9: wióry; 10—20: wióry retuszowane

Fig. 39. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1—9: blades; 10—20: retouched blades

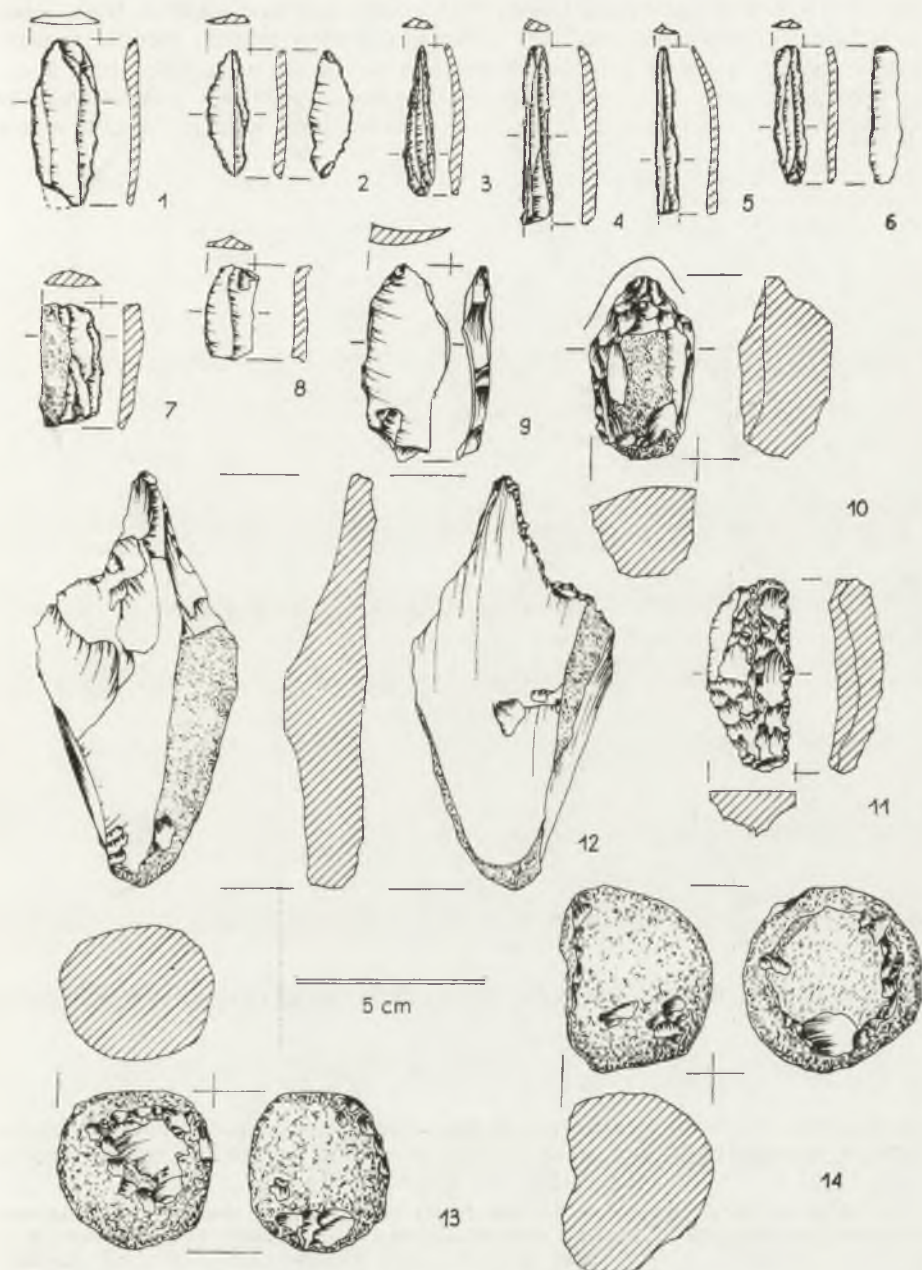

Ryc. 40. Ćmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemienych:

1, 2: półtylczakł z surowym półtylccem; 3—21: przekłuwacze; 22—26: wiertniki; 27—36: trapezy;
37—39: obłęczniki

Fig. 40. Ćmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1, 2: truncated blades with „raw” truncation; 3—21: perforators; 22—26: borers; 27—36: trapezes;
37—39: notched tools

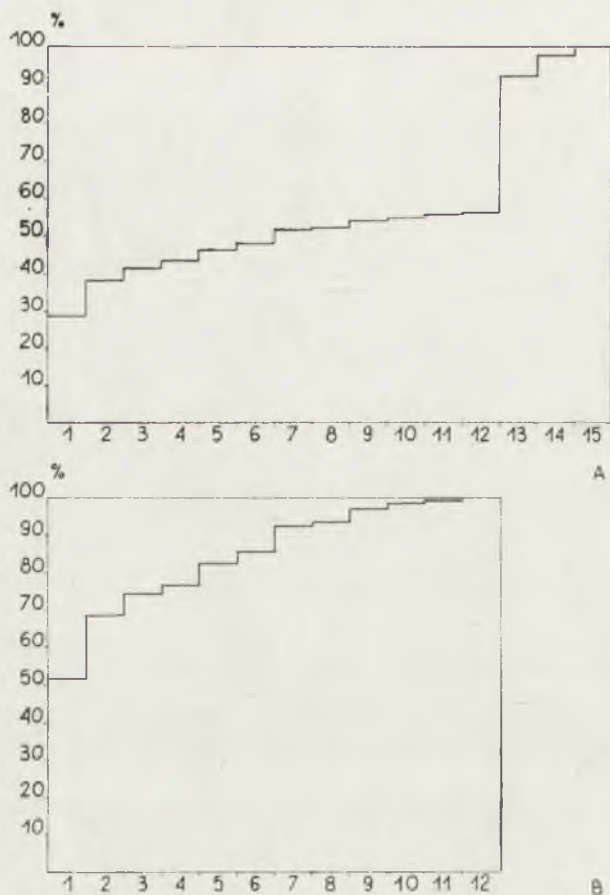
Ryc. 41. Cmielów, stan. 2. Wybór materiałów krzemiennych:

1—6: wiórowce; 7, 8: tyleżaki; 9: świeżak; 10—12: narzędzia rdzeniowe; 13, 14: tłuczki

Fig. 41. Cmielów, site 2. Selection of flint artefacts:

1, 6: retouched blades; 7, 8: backed blades; 9: core juvenaliation flake; 10—12: core tools; 13, 14 — hammerstones

b. Półtylczaki. Wśród nich najliczniejsze są półtylczaki skośne, wykonane z długich, smukłych wiórów. Większość (ok. 70%) są to formy prawoskośne. Nieco mniej wystąpiło półtylczaków poprzecznych. Zaledwie 6 okazów posiada półtylec w przyściskowej części wióra, u pozostałych znajduje się on na wierzchołku (ryc. 37:1—28). Jako półtylczaki z surowym (łamanym) skośnym półtylciem potraktowano 19 niewielkich form, wykonanych z drobnych wiórów (ryc. 40:1, 2). Wszystkie one,

Ryc. 42. Ćmielów, stan. 2. Diagram procentowego udziału poszczególnych typów w grupie narzędzi (A — z wiórami retuszowanymi, odłupkami retuszowanymi i tłuczkami; B — bez trzech w/w typów):

1 — drapacze; 2 — półtylczaki skośne; 3 — półtylczaki poprzeczne; 4 — trapezy; 5 — półtylczaki z surowym półtylciem; 6 — tylczaki; 7 — przekłuwacze; 8 — wiertniki; 9 — wiórowce; 10 — rylce; 11 — obłęczniki; 12 — narzędzia rdzenłowe (bez tłuczków); 13 — wióry retuszowane; 14 — odłupki retuszowane; 15 — tłuczki

Fig. 42. Ćmielów, site 2. Graph of percentage of tool types:

(A — with retouched blades, retouched flakes and hammerstones; B — without artefact types just mentioned). 1 — end scrapers; 2 — diagonal truncated blades; 3 — perpendicular truncated blades; 4 — trapezes; 5 — truncated blades with „raw” truncation; 6 — backed blades; 7 — perforators; 8 — borers; 9 — retouched blades; 10 — burins; 11 — notched tools; 12 — core tools (without hammerstones); 13 — blades with retouch; 14 — retouched flakes; 15 — hammerstones

a także większość pozostałych półtylczaków, noszą mniej lub bardziej wyraźne ślady wyświecenia.

c. Trapezy. Drobne formy wykonane z łamanych obustronnie wiórków (ryc. 40:27—36).

d. Tylczaki. Są to formy wiórowe z jedną krawędzią retuszowaną ciętym, stromym (90°), drobnym retuszem (ryc. 41:7, 8).

e. Ostrza. Do tego typu zaliczyłam 3 odmiany przekłuwaczy (ryc. 34).

A. Formy wykonane z drobnych wiórków, o cienkim, długim, wyodrębnionym kolcu (ryc. 40:3—16).

B. Długie, smukłe, o długim kolcu, ale nie wydzielonym z reszty wióra (ryc. 40:17—19).

C. Krępe, o szerokim, krótkim kolcu (ryc. 40:20, 21).

Do typu ostrzy należą również nieliczne okazy wiertników z kolcem uformowanym retuszem zwrotnym (ryc. 40:22—25) oraz jedno narzędzie kombinowane odłupkowe, składające się z przekłuwacza i wiertnika (ryc. 40:26), w tabeli 2 figurujące jako wiertnik.

f. Wiórowce. Nieliczne narzędzia, obubocznie retuszowane drobnym, przykrawędziowym retuszem, w jednym przypadku również na stronie dolnej. Wśród nich wyróżniają się 3 drobne wiórki, retuszowane dookolnie (ryc. 41:1—6).

g. Rylce. Nieliczne okazy, z których wyróżnia się jeden, długi, smukły rylec węglowy boczny ze skośnym łuskowiskiem (ryc. 36:19—21).

h. Obłęczniki. Jest to typ narzędzi, który większość badaczy wlicza do kategorii wiórów lub odłupków retuszowanych (por. Balcer 1983: 91). Charakteryzują się one niewielką retuszowaną wnęką na krawędzi wióra lub odłupka (ryc. 40:37—39).

i. Wióry retuszowane (ryc. 39:10—20). Niektóre z nich noszą ślady wyświecenia.

j. Odłupki retuszowane (ryc. 36:22).

k. Narzędzia rdzeniowe. Wśród nich wyróżniają się liczebnością tłuczki, niektóre przerobione z częściowo wykorzystanych lub uszkodzonych rdzeni bez dalszej możliwości eksploatacji (ryc. 41:13, 14). Do tego typu należą też 3 dość duże, masywne narzędzia (ryc. 41:10—12), z uformowaną grubą krawędzią pracującą — rodzaj skrobacza czy zgrzebla — lub tępy ostrzem — formy przypominające nieco piki.

Udział procentowy poszczególnych typów klasyfikacyjnych w grupie narzędzi przedstawia diagram (ryc. 42).

3.3.2. Struktura surowcowa

W inwentarzu krzemienym dominuje krzemień czekoladowy (ponad 93%). Wynika to m.in. z bliskości złóż tego surowca, który odznacza się dobrą jakością i odpowiada tradycjom krzemieniarskim wczesnego neolitu. Udział obsydianu w inwentarzu odpowiada średnim wartościom spotykanym na innych stanowiskach KML i pokrewnych grupowań małopolskich (Więckowska 1971; Kaczanowska, Kozłowski 1971; Cabalska 1963 i in.). Udział pozostałych surowców krzemienych w inwentarzu z Ćmielowa jest znikomy i nie posiada praktycznie znaczenia (tabela 4).

3.4. OBSYDIAN

W inwentarzu obiektu znalazło się 140 zabytków obsydianowych (Scibior, 1992). Surowiec ten spotykany jest dość często na stanowiskach z materiałami starszych kultur neolitycznych i uważany za dowód intensywnych kontaktów ze środowiskiem zakarpackim.

Tabela 4. Struktura surowcowa zespołu zabytków krzemiennych

Surowiec	Ilość (szt.)	%
k. czekoladowy	3171	93,32
obsydian	140	4,12
k. świeciechowski	47	1,38
k. wołyński	14	0,41
k. jurajski	7	0,21
k. turoński	5 ^a	0,15
k. narzutowy	4	0,12
k. pasiasty	3 ^b	0,09
k. ożarowski	1 ^a	0,03
k. przepalony i nieokr.	6	0,17
Razem	3398	100,00

(k. — krzemień; a — 1 narzędzie nie należące do inwentarza krzemiennego KML, b — wszystkie narzędzia nie należące do KML).

3.5. ZABYTKI KOŚCIANE

Właściwości gleby (piasek) nie sprzyjały zachowaniu się wyrobów wykonanych z materiałów organicznych. Znalezione jedynie 2 fragmenty narzędzi kościanych, być może szydeł (ryc. 23:3, 4), spękanych i mocno uszkodzonych. Wykonano je z kości zwierząt domowych, prawdopodobnie kozy lub owcy. Poza dwoma wspomnianymi narzędziami znaleziono w wypełniku obiektu, zwłaszcza w jego warstwach przydennych (por. ryc. 5) znaczną ilość uszkodzonych i zwietrzałych kości zwierzęcych, przede wszystkim świni, ale także krowy, owcy i kozy.

3.6. ZABYTKI KAMIENNE

Poza kilkunastoma okruchami piaskowca i kwarcytu w obiekcie znaleziono kilka uszkodzonych oszlifowanych płytek piaskowcowych (być może płyt szlifierskich, służących do polerowania, np. wyrobów kościanych), 2 piaskowcowe rozcieracze (ryc. 23:1) oraz bardzo mały fragment narzędzia — siekiery lub dłuta (ryc. 23:2), wykonanego z łupku.

4. ZAGADNIENIE FUNKCJI OBIEKTU

Obserwacje otoczenia i wnętrza obiektu nie wykazały jakichkolwiek śladów konstrukcji. Grudki polepy znalezione w wypełniku z pewnością nie pochodziły z konstrukcji jego ścian, dachu ani paleniska, którego śladów również nie stwierdzono. Domieszka popiołu i okruchów węgla drzewnego w warstwie 5 jest raczej przypadkowa. Obiekt był zatem zwykłą jamą ziemną o charakterze niemieszkalnym, na co wskazuje również niebywałe nagromadzenie materiału zabytkowego, przede wszystkim fragmentów ceramiki z wielu rozbitych, rozproszonych i niekompletnych naczyń oraz obecność znacznej liczby zwietrzałych i rozdrobnionych kości zwierzęcych na głębokości odpowiadającej pierwotnemu poziomowi użytkowania jamy.

5. ANALIZA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA

Brak dat radiowęglowych⁵ dla zespołu z Ćmielowa stanowi dość poważną lukę informacyjną, zwłaszcza że nie dysponujemy datami również dla innych stanowisk KML (Kadrow 1990a: 75). Dlatego pozycję chronologiczną obiektu określić można jedynie poprzez analizę inwentarza zabytkowego. Z analizy zestawu form krzemiennych wynika, że odpowiada on pod każdym względem znanym z innych stanowisk zespołom krzemienным, należącym do wczesnego etapu rozwoju kultur „postwstęgowych” (Kaczanowska, Kozłowski 1971; Kozłowski 1968; 1969; Kaczanowska 1988; Kamińska 1959; 1962; Więckowska 1971). Większość form z Ćmielowa ma w tych zespołach ściśle odpowiedniki, w tym także drapacze typu A1 (Kaczanowska, Kozłowski 1971, ryc. 4:2). Zbliżone są również wartości udziału poszczególnych kategorii artefaktów w inwentarzach. Pewne różnice wykazuje skład surowcowy inwentarzy, ale jest to uwarunkowane wykorzystaniem różnych złóż krzemienia (Ćmielów, a także Malice i Opatów bazują na krzemieniu czekoladowym, natomiast osady podkrakowskie — na krzemieniu jurajskim z Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej). Ustalenia dotyczące cech morfologicznych i metrycznych inwentarza krzemienного zgodne są w ogólnym zarysie z ustaleniami B. Balcera (1983: 81—94). Wczesną pozycję chronologiczną materiałów krzemiennych wyznacza wysoki wskaźnik drapaczy i bardzo niska frekwencja ryłców.

W literaturze przedmiotu na ogół przyjmuje się dość sztywny podział wczesnych „postwstęgowych” ugrupowań kulturowych Małopolski na grupę samborzecko-opatowską (kultury lendzielskiej; GSO) i grupę malicką, której ostatnio przyznano rangę kultury (Kozłowski 1988: 48). Wyodrębniono je na podstawie materiałów z dużych, wielofazowych osad małopolskich (Malice, Opatów, Samborzec i stanowiska podkrakowskie). Ustalono, że GSO zajmuje mniejsze niż KML terytorium (region krakowski i sandomierski) oraz jest jednostką starszą. Przyjęto też, jako podstawowe wyznaczniki kulturowe, w zdobnictwie nakuwanym układy wątków grupy V, malowanie naczyń czerwoną i czarną farbą, naczynia zbliżone do typu EIII z wydętą szyjką dla GSO, zaś układy wątków klutych grupy IV, zanikające malowanie białą i czerwoną farbą, różnorodność elementów plastycznych i naczynia wanienkowate (tsp I) — dla KML. Niewątpliwie wydęta szyjka garneków typu EIII jest elementem wczesnym, ale spotykana jest też poza hipotetycznym terytorium GSO, bo na stanowiskach w Rzeszowie (Kadrow 1990b, ryc. 2: h, j; 3:g, h). Odwrotnie rzecz ma się z naczyniami wanienkowatymi, znanymi ze stanowisk przypisywanych GSO — m.in. Samborca (Kamińska 1964: 145) i Opatowa (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, ryc. 37:14). Ogólnie wydaje się, że naczynia wanienkowate stanowią typ niezbyt liczny we wszelkich wczesnoneolitycznych inwentarzach ceramicznych. Pozostaje jeszcze do rozpatrzenia problem jednej z cech mikromorfologicznych naczyń typu DIIIa — ukształtowanie krawędzi. Na ogół przyjmuje się założenie, że w GSO przeważają brzegi proste, a w KML odgięte na zewnątrz, co nie zawsze znajduje uzasadnienie w materiałach źródłowych. W inwentarzu ceramicznym z Ćmielowa istotnie przeważają brzegi odgięte. O proporcjach tej cechy w inwentarzu z Samborca wiadomo niewiele, chociaż występowały tam oba typy krawędzi (Kamińska 1964: 140). Ponadto typ ukształtowania krawędzi nie

⁵ W wypełniku jamy nie natrafiono na odpowiednią próbkę węgla drzewnego, która mogłaby być wykorzystana do datowania. Pobraną próbkę ok. 1,5 kg kości zwierzęcych przekazano do Laboratorium ¹⁴C Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Niestety, ze względu na znaczny stopień zwietrzenia i przemycia kości po wstępnych przygotowaniach próbka okazała się niewystarczająca. Uzyskana metodą termoluminescencyjną z rozproszonych w wypełniku (1) grudek polepy data Lub-1062: 6060±650 BP, wykonana przez dr Jerzego Butryma w Instytucie Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie jest mało przydatna ze względu na zbyt duży aparaturowy błąd pomiaru, a po części także charakter próbki użytej do datowania.

ma większego związku z typem układu wątków (ryc. 14). Wydaje się przeto, że rozgraniczanie inwentarzy według tej cechy (brzezi proste — samborzeckie, brzezi odgięte — malickie) jest bezpodstawne.

Wykazane następstwo czasowe GSO i KML jest niewątpliwie nie do podważenia (Kaczanowska, Kamińska, Kozłowski 1986: 115). Zastrzeżenia budzi jednak nadawanie im rangi odrębnych jednostek kulturowych. Moim zdaniem „grupa samborzecko-opatowska” nie jest niczym innym, jak najstarszą fazą KML. Można tego z łatwością dowieść, porównując w najprostszym sposobie inwentarze z różnych stanowisk i analizując ich zmienność w czasie. Należy przy tym wziąć pod uwagę różny stopień nasilenia kontaktów z terenami zakarpackimi i różne kierunki przenikania wpływów południowych. Stąd w materiałach fazy samborzecko-opatowskiej znaczny udział elementów lendzielskich, a w młodszej fazie (rzeszowskiej) — późno-tiszapolgarskich. W tym świetle staje też pod znakiem zapytania problem genezy KML. Wysunięta przez J.K. Kozłowskiego hipoteza o morawsko-górnośląskim pochodzeniu KML od niezidentyfikowanej kultury z rozwiniętą ornamentyką impresso (Kozłowski 1988: 49) wydaje się opierać na zbyt kruchych podstawach, tj. na obecności zdobnictwa plastycznego, traktowanego jako „cecha malicka”, w materiałach fazy Ia zespołów z morawską ceramiką malowaną (Podhorský 1970, tabl. XV). W zasadzie najstarsze, pewne materiały znamy z terenu Małopolski i są to zespoły typu samborzeckiego. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem twierdzić, że KML powstała w Małopolsce na bazie późnej (żelazowskiej) fazy KCWR (obecność zdobnictwa rytego w fazie samborzeckiej i zdecydowanie „wstępowa” technologia części znalezisk ceramicznych, a także przejęcie od KCWR niektórych form naczyń i plastycznych elementów zdobniczych typu IVa1, 2, 3, 7, 9, IVb1, 2 i in.), wzbogaconej o nowe południowe, ściślej w pierwszej fazie południowo-zachodnie idee — zdobnictwo kłute, malowanie naczyń, nowe „lendzielskie” typy ceramiki naczyniowej itd. Prądy te zostały przyswojone przez miejscowe społeczności, być może za pośrednictwem ograniczonych liczebnie grup „imigrantów” — nosiciele nowych idei, a następnie przetworzone i uzupełnione o własne dokonania.

W świetle powyższych rozważań zasadne jest przyjęcie zaproponowanej przez S. Kadrowa (1990a; 1990b) wewnętrznej periodyzacji KML, przedstawionej poniżej w dużym uproszczeniu:

5.1. Faza Ia, przedklasyczna („samborzecka”) — charakteryzuje się dużym (do 20%) udziałem różnych form naczyń zdobionych prostymi wątkami nakłuwanymi, malowaniem delikatnych naczyń „stołowych” czarną i czerwoną farbą, licznymi zapożyczeniami z kręgu lendzielskiego i niewielkim zróżnicowaniem zdobniczych elementów plastycznych. Jest ona reprezentowana przez materiały z Samborca, Opatowa, Pleszowa, Mogiły 62, Rzeszowa, stan. 20 (Kadrow 1990b).

5.2. Faza Ib, klasyczna („ćmielowska”) — charakteryzuje się bogactwem wątków nakłuwanych i znaczącym rozwojem zdobnictwa plastycznego. Liczba typów naczyń zdobionych nakłuciami ulega zmniejszeniu. Stopniowo zanika zwyczaj malowania naczyń, a w Ćmielowie pojawiają się pierwsze elementy zdobnicze odciskane. Faza reprezentowana jest przez przedstawiony powyżej inwentarz ze stan. 2 w Ćmielowie oraz materiały z Rzeszowa, stan. 16 (Kadrow 1990a), a także część inwentarzy z Samborca, Malic i ze stanowisk podkrakowskich.

5.3. Faza Ic, późnoklasyczna, przejściowa. Znana dotychczas ze stanowiska 16 w Rzeszowie (Kadrow 1990a), na innych terenach jeszcze nie rozpoznana. Charakteryzuje się stopniowym zanikiem zdobnictwa nakłuwanego, zastępowanego przez elementy odciskane, głównie typu IIa. Jest wysoce prawdopodobne, że elementy fazy Ic wystąpiły na badanej w latach 1979—1985 osadzie KCWR i KML na stan. 11 w Sandomierzu (materiały znajdują się w opracowaniu).

5.4. Faza IIa, wczesny etap fazy rzeszowskiej — charakteryzuje się całkowitym zanikiem zdobnictwa nakłuwanego, uproszczeniem plastycznego i wielkim rozwo-

jem zdobnictwa odciskanego. Reprezentowana przez materiały z Rzeszowa ze stanowisk 16, 23, 24, Werbkowic, Malic, Niedźwiedzia i Wyciąża (Kadrow 1988: 22).

5.5. Faza IIB, rozwinięty etap fazy rzeszowskiej — charakteryzuje się wielkim zróżnicowaniem wątków odciskanych i widocznymi wpływami środowiska późnotiszapolgarskiego. Reprezentowana przez materiały ze stan. 16 i 24 w Rzeszowie, Wąwolnicy, Lesie Stockim 7 i ze stanowisk typu Choriv na Wołyniu (Kadrow 1988: 24).

Muzeum Okręgowe
w
Sandomierzu

LITERATURA

- Balcer B.
1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.
- Buratyński S.
1971 *Neolityczna osada kultury kręgu nadcisańskiego w Nowej Hucie-Mogile stan. 48*, *Mat. Arch. NH*, t. 4, s. 7—66.
- Cabalska M.
1963 *Materiały krzemienne z przydomowej pracowni krzemieniarskiej z jamy I na stanowisku II w Nowej Hucie-Pleszowie*, *Prz. Arch.*, t. 16, s. 110—131.
- Czerniak L.
1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*, Poznań.
- Kaczanowska M.
1988 *Materiały neolityczne ze stanowiska 41 w Nowej Hucie-Krzestawicach*, *Mat. Arch. NH*, t. 12, s. 27—72.
- Kaczanowska M., Kamieńska J., Kozłowski J.K.
1986 *Kontakte zwischen der Lengyel-Kultur und der Kultur mit Stichbandkeramik*, [w:] *Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur*, Nove Vozokany 5—9 November 1984, Nitra — Wien, s. 95—120.
- Kaczanowska M., Kozłowski J.K.
1971 *Materiały kamienne z osady neolitycznej i eneolitycznej w Nowej Hucie-Mogile (stan. 48)*, *Mat. Arch. NH*, t. 4, s. 67—110.
- Kadrow S.
1988 *Faza rzeszowska grupy malickiej cyklu lendzielsko-polgarskiego*, *AAC*, t. 27, s. 5—29.
1990a *Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na osiedlu Piastów*, *Spraw. Arch.*, t. 41, s. 9—76.
1990b *Obiekt kultury malickiej na stanowisku nr 20 w Rzeszowie*, *Spraw. Arch.*, t. 42, s. 95—103.
- Kamieńska J.
1959 *Osada kultury nadcisańskiej w Malicach, powiat Sandomierz*, *Mat. Arch.*, t. 1, s. 45—62.
1962 *Sprawozdanie z badań osady neolitycznej w Malicach, pow. Sandomierz*, *Spraw. Arch.*, t. 14, s. 52—55.
1964 *Osady kultur wstęgowych w Samborcu, pow. Sandomierz*, [w:] *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Wrocław, s. 77—189.

Kozłowski J.K.

- 1968 *Materiały neolityczne i eneolityczne odkryte na stanowisku Nowa Huta-Wyciąże I (badania w latach 1950—1952)*, Mat. Arch. NH, t. 1, s. 13—90.
- 1969 *Neolityczne i wczesnoneolityczne materiały krzemienne ze stanowisk Nowa Huta-Pleszów I, II, IV*, Mat. Arch. NH, t. 2, s. 131—148.
- 1988 *Z problematyki interregionalnych powiązań Kujaw w młodszej epoce kamienia*, [w:] *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, Inowrocław, s. 45—54.

Kulczycka-Leciejewiczowa A.

- 1979 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 2, *Neolit*, Wrocław, s. 19—164.

Podborský V.

- 1970 *Současný stav výskumu kultury s moravskou malovanou keramikou*, Slov. Arch., t. 18, s. 235—310.

Podkowińska Z.

- 1969 *Amfory z osady kultury lendzielskiej i wstęgowej klutej w Opatowie*, APolski, t. 14, s. 367—373.

Scibior J.M.

- 1992 *Nowe znaleziska obsydianu na Wyżynie Sandomierskiej*, AAC, t. 31, s. 35—53.
- 1993 *Z badań nad osadnictwem najstarszej fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej na Wyżynie Sandomierskiej*, Spraw. Arch., t. 45, s. 19—28.

Więckowska H.

- 1971 *Materiały krzemienne i kamienne z osad kultury ceramiki wstęgowej i trzcinielskiej w Opatowie*, [w:] *Z polskich badań nad epoką kamienia*, Wrocław, s. 103—183.

JOLANTA MICHALAK-SCIBIOR

NEW SOURCES OF THE MALICE CULTURE, CLASSICAL PHASE, FROM
SANDOMIERZ UPLAND (ĆMIELÓW, SITE 2)

Site 2 at Ćmielów (residential quarter „Wióry”) was discovered accidentally in 1985. It is situated outside the reach of loess, on a sandy promontory above the Przepaść river, confluent of the Kamienna river. In the fall of 1985 one pit of rectangular shape was excavated. It has a channeled cross-section and dimensions: length 3.6 m; width 2.8 m; depth 1.1—1.2 m.

Numerous and varied ceramic inventory is distinctive by rich stroked and plastic decorative motifs (Fig. 9). The most common pottery forms are: stroke-ornamented bi-conical pot, close to type DIII after L. Czerniak (1980, Fig. 26), and S-shape pot of type EIII (Fig. 15—303).

The lithic inventory keeps a standard of „post-band-pottery formations” from Little Poland. Endsrapers and truncated blades are the most frequent tools (Table 2). More the 93 per cent of artefacts are made of the „chocolate” flint. Obsidian pieces have also been recorded (Table 4).

The general aspect of the material from Ćmielów is close to that recognized on other Little Poland's sites of this period (Samorzec, Opatów, Rzeszów, sites in the vicinity of Cracow) and also on „Late Band Pottery” sites in Kujavia. The

uniformity of the Ćmielów inventory allows to place it within the Malice culture, Classic phase (Ib).

The ceramic material from Ćmielów has elements that have been so far viewed as distinctive to two different units — the Samborzec Opatów group and the Malice culture. Our studies allow to put forward a hypothesis that both units, though not contemporary, represent the same culture. Thus the Samborzec group is the earliest (Ia) phase of the Malice culture. In Little Poland the units in question cover the same areas — regions of Cracow, Sandomierz and possibly Rzeszów. From the latter regions a few finds of a very early chronology are known (Kadrow 1990b). So we presume that the Malice culture originated in Little Poland. Its *substratum* was Late Band Pottery culture (Żeliezovce phase), transformed by groups from S and S—W to fit new social, cultural and environmental conditions.

Translated by Jerzy Kopacz

